

МОНГОЛЫН ХУУЛЬЧДЫН
ХОЛБООНЫ ЕРӨНХИЙЛӨГЧ
П.ОДГЭРЭЛ ТАНАА

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН
Цэндийн МӨНХ-ОРГИЛ

14201 Улаанбаатар хот, Сүхбаатар дүүрэг,
Жанжин Д.Сүхбаатарын талбай 1, Төрийн ордон,
Утас: 26-29-18, Факс: 32-70-16
E-mail: munkhorgilts@parliament.mn
http://www.parliament.mn

2023.12.27 № УИХ-03/10825
танай _____-ны № _____-т

Хуулийн төсөлд санал дүгнэлт
авах тухай

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хорин зургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д заасан бүрэн эрхийн хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай болон Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг УИХ-ын гишүүд Ц.Мөнх-Оргил, Н.Алтанхуяг, Ж.Батсуурь, С.Бямбацогт, Т.Энхтүвшин нар боловсруулж санал дүгнэлт авахаар хүргүүлж байна.

Хуулийн төслүүдийн үзэл баримтлал, танилцуулга, хуулийн төслүүдийг боловсруулах хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судалсан болон хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлсэн ажлын тайлан, зардлын тооцоо зэрэг холбогдох баримт бичгийг хавсаргав.

Хуулийн төслүүдэд санал дүгнэлтээ ирүүлж, хамтран ажиллахыг хүсье.

Хүндэтгэсэн,

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ГИШҮҮН

Ц.МӨНХ-ОРГИЛ

0000011

БАТЛАВ.
УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН.....

**ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦЭД МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ
ТУХАЙ ХУУЛЬ /ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГА/-ИЙН
ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

Монгол Улс шинэ тогтолцоонд шилжиж анхны ардчилсан Үндсэн хуулиа 1992 онд батлахдаа Үндсэн хуулийн цэц /цаашид “Цэц” гэх/ нэртэйгээр Үндсэн хуулийн шүүхийг байгуулсан нь Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгаа болж, ардчилсан, эрх зүйт төртэй улсын түгээмэл чиг хандлагад нийцсэн алхам болсон. Цэц нь хууль, бусад шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэж, зөрчсөн тохиолдолд тэдгээрийг хүчингүй болгох, тодорхой албан тушаалтныг огцруулах, эгүүлэн татах эрх мэдлийг буюу Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлдэг.

Монгол Улсын Бага Хурлаас 1992 оны 5 дугаар сарын 8-ны өдөр Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийг анх баталсан. УИХ-аас 1997 оны 5 дугаар сарын 1-ний өдөр уг хуульд тусгасан маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой дийлэнх зохицуулалтыг хасаж, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуульд зарчмын өөрчлөлт багатайгаар тусгаж, баталжээ. Эдгээр хууль тогтоомж нь Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх эрх зүйн орчныг анх удаа бүрдүүлж, манай улсын Үндсэн хуулийн процессын эрх зүйн суурийг тавьсан.

Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийг анх 36 зүйлтэйгээр баталсан бөгөөд 2005, 2009, 2015, 2016, 2020, 2021 (энэ онд хоёр удаа), 2022 онд нийт 8 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулаад байна. Хууль батлагдсанаас хойших хугацаанд зарим нэмэлт, өөрчлөлт орсныг эс тооцвол Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, суурь зарчим, нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, эрх зүйн шинэтгэлийн үйл явцтай уялдсан дорвитой өөрчлөлт хийгдээгүй. Энэ хууль нь эрүү, иргэн, захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулиудтай харьцуулахад маш товч, ерөнхий, ердийн шүүхэд хэвшсэн процессын шударга ёсны наад захын шаардлага тусаагүй хэмээн шүүмжилж ирсэн.

Хууль тогтоомжоор Цэцийн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх арга замыг хэт явцууруулснаас болж, тодорхой тохиолдолд иргэний үндсэн эрх зөрчигдсөн тухай өргөдлийг хүлээн авч хянан шийдвэрлэх эрх зүйн орчин бүрдээгүй, Цэцийн харьяаллын ямар ч асуудлаар аливаа иргэн мэдээлэл гаргах, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан хүсэлт гаргах боломжтой байгаа нь Цэцэд механик ачаалал бий болгох, Цэцэд хандах эрхээ урвуулан ашиглах эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг гэж үздэг.

УИХ-ын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 4.4.2 дахь заалтад “Цэцийн хараат бус, бие даасан, ил тод байдлыг хангаж, Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож Үндсэн хуультай ёс, хууль дээдлэх ёс, хүний эрхийг хангах тогтолцоог боловсронгуй болгоно” гэжээ. Түүнчлэн УИХ-ын 2021 оны 12 дугаар тогтоолоор баталсан

“Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”-ийн 85-д Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай /шинэчилсэн найруулга/ хуулийн төслийг боловсруулж УИХ-д өргөн мэдүүлэх, энэ хүрээнд “Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль нь хэт ерөнхий, агуулгын хувьд Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуультай давхардсан зохицуулалт агуулсан, маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар зайлшгүй зохицуулах зарим харилцааг зохицуулаагүйгээс Цэцийн дүгнэлт, шийдвэрт нөлөөлж байгааг өөрчлөх, Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны дэгийг нарийвчлан зохицуулах”-аар заасан.

УИХ-ын 2003 оны 41 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр”-ийн 1.1.1.2-т “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг судалж, Үндсэн хуульд нийцүүлэх, хууль тогтоох үйл ажиллагаанд хүний эрхийн талаарх Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг гуйвалтгүй мөрдлөг болгож, хүний эрхийг зөрчиж байгаа эсэхэд Үндсэн хуулийн цэц, бусад шүүхээс тавих хяналтыг хүч, нөлөөтэй болгоно,” 1.1.3.1.3-т “Үндсэн хуулийн цэцийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлж, Үндсэн хуульд заасан хүний эрх зөрчсөн тохиолдлыг шийдвэрлэхэд онцгой үүрэгтэй ажиллуулах механизм бүрдүүлнэ,” 1.1.3.2.2-т “Хүний эрхийн Үндэсний Комисст Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал болон Засгийн газрын гишүүд, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор Үндсэн хуульд заасан хүний эрх, эрх чөлөөний талаарх заалтыг зөрчсөн тухай асуудлаар иргэдээс гомдол гаргахад тэднийг төлөөлөн Үндсэн хуулийн цэцэд хүсэлт гаргаж шийдвэрлүүлэх эрх эдлүүлнэ” гэж тусгаад 20 жил болж буй ч эдгээд зорилт биелээгүй байна.

Цэцийг ардчилсан, эрх зүйт төртэй бусад улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн нийтлэг жишигт ойртуулах, маргааныг Үндсэн хуулийнхаа үзэл баримтлалд нийцүүлэн онолын өндөр түвшинд, хараат бус, шударга, бодитой шийдвэрлэх эрх зүйн орчин, баталгааг бүрдүүлэх үүднээс Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийг батлах шаардлага үүсээд байна. Хуулийн төслийг боловсруулахдаа Цэц үндсэн эрхийн маргааныг тухайн иргэний өргөдлөөр хянан шийдвэрлэх, Үндсэн хууль зөрчсөн тухай мэдээллийг аливаа иргэн бус, гагцхүү нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах эрх бүхий этгээдээс иргэдийг төлөөлөн Цэцэд гаргах, маргаантай асуудлаар хүсэлт гаргахад хамаарлын зарчмыг баримтлах, түүнчлэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтэд тавих шалгуурыг нарийвчлан тусгах зэргээр Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой харилцааг нарийвчлан зохицуулна.

Хоёр. Хуулийн төслийн ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төслийг Үндсэн хууль зөрчсөн тухай маргааныг Цэц иргэдийн өргөдөл, мэдээллийн дагуу өөрийн санаачилгаар буюу эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтны хүсэлтээр хянан шийдвэрлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахаар боловсруулна.

Нэгдүгээр бүлэгт нийтлэг үндэслэл буюу хуулийн зорилт, хууль тогтоомж, нэр томъёоны тодорхойлолт, маргаан хянан шийдвэрлэх хүрээ, хугацаа, түүнийг тодорхойлох, тоолох, маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбогдон гарах зардлыг тооцох зохицуулалтыг тусгана.

Хоёрдугаар бүлэгт маргаан хянан шийдвэрлэх зарчим буюу хараат бус, хамтын, ил тод байх, тэгш эрхийг хангах, өөрөө нотлох, хуралдааныг биечлэн, тасралтгүй явуулах зарчим, маргаан хянан шийдвэрлэх хэл, бичгийн талаар тусгана.

Гуравдугаар бүлэгт Цэцэд хандах хэлбэр, хугацаа буюу өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтэд тавих шаардлага, тэдгээрийг хүлээн авах, бүртгэх журмыг тусгана.

Дөрөвдүгээр бүлэгт маргааны оролцогчийн эрх зүйн байдал буюу маргааны үндсэн болон бусад оролцогч, тэдгээрийн эрх, үүрэг, маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь төлөөлөл, өмгөөлөгч, гэрч, шинжээч, орчуулагч, хэлмэрч, нарийн бичгийн даргын эрх зүйн байдлын талаар тусгана.

Тавдугаар бүлэгт маргаан хянан шийдвэрлэх нийтлэг журам буюу маргаан хянан шийдвэрлэх үндэслэл, өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, маргааныг хуваарилах болон холбогдох бусад журам, маргаан хянан шийдвэрлэхэд бусад байгууллага дэмжлэг үзүүлэх, маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх, маргааныг хэрэгсэхгүй болгох, ам хуралдааны тэмдэглэл хөтлөх талаар тусгана.

Зургадугаар бүлэгт маргаан хянан шийдвэрлэх зохион байгуулалт буюу хуралдааны хэлбэр, Бага, Дунд, Их суудал, тэдгээрийн хэлэлцэж шийдвэрлэх асуудлыг тодорхойлох, бэлтгэл хангах, ам хуралдаан явуулах, Цэцийн дүгнэлтийг УИХ-д хүргүүлэх болон маргааныг эцэслэн шийдвэрлэх зохицуулалтыг тусгана.

Долдугаар бүлэгт Цэцийн шийдвэр гаргах талаар буюу маргааныг зөвлөлдөх хурлаар хэлэлцэх, Цэцийн шийдвэрийн үндэслэлийг хэлэлцэн тогтоох журам, шийдвэрийн бүтэц, шийдвэрийг биелүүлэх, нийтлэх болон бусад журам, шийдвэрийн үр дагавар, Цэцээс хууль, бусад шийдвэрийг түр түдгэлзүүлэх зохицуулалтыг тусгана.

Наймдугаар бүлэгт тусгай журам буюу хууль, бусад шийдвэрт холбогдох маргаантай асуудал, Улсын дээд шүүх, Улсын ерөнхий прокурорын хүсэлтээр үүссэн маргаантай асуудал, албан тушаалтанд холбогдох маргаантай асуудал, үндсэн эрхийн маргаан, сонгох, сонгогдох үндсэн эрхийн маргаан, ард нийтийн санал асуулга, сонгуульд холбогдох маргаантай асуудлын талаарх тусгай зохицуулалтыг тусгана.

Есдүгээр бүлэгт бусад зүйл буюу хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага, хууль хүчин төгөлдөр болох хугацааг заана.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар

Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн төсөл батлагдсанаар дараах зарчмын шинэлэг зохицуулалт орж, холбогдох эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм соёлын үр дагавар үүснэ гэж үзэж байна. Үүнд:

Ардчилсан, эрх зүйт төртэй бусад улсад Үндсэн хуулийн шүүхэд мэдээлэл гаргахыг иргэнд зөвшөөрдөггүй, харин зөвхөн үндсэн эрх зөрчигдсөн асуудлаар

л Үндсэн хуулийн шүүхэд өргөдөл гаргах эрхтэй байдаг. Гэтэл, Монгол Улсад Цэцийн тухай хууль тогтоомжоор Цэцийн харьяаллын аль ч маргаантай асуудлаар мэдээлэл гаргахыг иргэнд зөвшөөрсөн нь Цэцийн ачааллыг нэмэгдүүлдэг, улс төрийн болон бусад зүй бус нөлөөнд оруулах, хэт улс төржүүлэх эрсдэлтэй бөгөөд иргэний үндсэн эрх, эрх чөлөөг хамгаалж чаддаггүй. Иймд холбогдох төрийн бус байгууллага эсхүл Хүний эрхийн Үндэсний Комисс өөрт хандсан иргэдийг төлөөлөн Үндсэн хууль зөрчсөн асуудлаарх мэдээллийг Цэцэд гаргах боломж олгоно.

Цэц иргэдийн үндсэн эрхийн маргааныг шийдвэрлэхгүйгээс Монголд үндсэн эрх ноцтой зөрчигдөж, эдгээр зөрчлийг Үндсэн хуулийг хэрэглэж шийдвэрлэж чаддаггүй. Иймд, иргэн эрхээ хамгаалах хуульд заасан арга замыг дуусгасны дараа хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллага, албан тушаалтны гаргасан шийдвэр, бусад акт өөрийнх нь үндсэн эрхийг зөрчсөн хэвээр байгаа гэж үзвэл Цэцэд өргөдөл гаргах, ингэснээр Цэц Үндсэн хуульд заасан үндсэн эрхийг тодорхой тохиолдолд хэрэглэж, "шууд үйлчилдэг эрх зүй" болгож, иргэний үндсэн эрхийн баталгаа болон хөгжинө.

Цэц Үндсэн хуулийн шүүх болохын хувьд хянан шийдвэрлэх маргааны агуулгыг "хамаарлын зарчмын" хүрээнд томъёолно. Ингэснээр хүсэлтэд тавих шаардлага, хүрээ хязгаарыг тогтоож, өөрийн үндсэн чиг үүрэгт үл хамаарах асуудлаар Цэцэд хандах боломжгүй болно. Энэ хүрээнд УИХ-ын гишүүдийн тавны нэгээс доошгүй нь маргаантай асуудлаар хүсэлт гаргах эрхтэй байхаар тусгаж, бусад улсын сайн туршлагын дагуу олонх, цөөнхийн тэнцвэрт байдлыг бий болгоно. Хууль тогтоогч нэгэнт олонхоор баталсан хуулиа олонх нь өөрөө Үндсэн хууль зөрчиж байгаа эсэхийг шийдвэрлүүлэхээр Цэцэд өгнө гэдэг бодитой биш. Мөн УИХ дахь олонх шаардлагатай гэж үзвэл Цэцэд хандахгүйгээр хууль тогтоомжийг өөрчлөх, хүчингүй болгох эрхтэй тул ийнхүү хандаж байгаагүй.

Цэцэд ирүүлэх өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтэд тавигдах шаардлага, хүлээн авахаас татгалзах үндэслэл, маргааныг хянан шийдвэрлэх үндэслэл, журмыг тодорхой болгож төсөлд тусгах бөгөөд Цэцийг Үндсэн хуулийн шүүхийн түвшинд хөгжүүлэх, түүний үйл ажиллагаа ил тод, нээлттэй байх, Цэцийн гишүүн хараат бус ажиллах, процессын шударга ёсыг хангана. Жишээлбэл, Цэцэд хандаж өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргахад хугацааны хязгаарлалтыг тусгаагүй байсныг өөрчилж, бусад улсын сайн туршлага болон ердийн шүүхийн нийтлэг жишигт нийцүүлэн Цэцэд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргах хугацааг ялгамжтайгаар тодорхой зохицуулна. Энэ нь өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргах эрх бүхий этгээд Цэцэд хандахдаа илүү хариуцлагатай хандах, Цэцийн хяналтын үр нөлөө дээшлэхээс гадна парламентаас баталсан хууль тогтоомжийг хүндэтгэх, түүний тогтвортой байдал, легитим шинжийг хангана.

Одоогийн хуулийн дагуу Цэцийн дарга өргөдөл, мэдээллийг Цэцийн гишүүнд хуваарилж, маргаан үүсгэх эсэх асуудлыг нэг гишүүн дангаар шийдвэрлэж, гомдол гаргасан тохиолдолд Цэцийн бага суудлын хуралдаанаар шийдвэрлэдэг. Үүнийг өөрчилж, төсөлд Цэц нь үндсэн эрхийн маргааныг хянан шийдвэрлэх, маргаан үүсгэх эсэх асуудлыг Цэцийн бага суудлын хуралдаанаар шийдвэрлэдэг байхаар шинэлэг зохицуулалт тусгана. Өргөдөл, мэдээллийг Бага суудалд хуваарилахаас өмнө урьдчилсан байдлаар Ерөнхий бүртгэлийн шүүлтүүр бий болгож, Цэцэд хандаж буй иргэнийг чирэгдүүлэхээс сэргийлэх, Цэцийн гишүүнийг шаардлагагүй ачааллаас хамгаалах боломжийг нэмэгдүүлнэ. Ерөнхий бүртгэгч нь Цэцэд ирсэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг хуульд заасан

хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй бол энэ тухай хариу өгөх чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ.

Хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хуульд зааснаар өргөдөл, мэдээллийг урьдчилан шалгах хугацааг 14 хоног байхаар заасан бөгөөд хугацааг сунгах талаарх тодорхой зохицуулалт байхгүй, харин Цэцийн хуралдаанд бэлтгэх хугацаа 30 хоног байхаар заасан нь маргааныг бүрэн гүйцэт, бодитой, онолын түвшинд шийдвэрлэхэд оновчтой бус, хэт богино хугацаа юм. Иймд, Ерөнхий бүртгэгч нь өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг Цэцэд ирүүлснээс хойш 30 хоногийн дотор шаардлагыг хангасан эсэх зэргийг нягтлан үзэж, бүртгэх эсэхийг шийдвэрлэх, түүнчлэн бүтгэхээс татгалзсан хариуг маргагч тал эс зөвшөөрвөл 30 хоногийн дотор Цэцэд дахин хандаж болох, энэ тохиолдолд уул өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг ажлын таван өдрийн дотор Бага суудлын бүрэлдэхүүнд гардуулж бүртгэхээр зохицуулна. Цэц маргааныг үүсгэснээс хойш 90 хоногийн дотор хянан шийдвэрлэх бөгөөд тухайн маргаан ээдрээ, төвөгтэй бол энэ хугацааг 90 хоногоор хоёр хүртэл удаа сунгаж болохоор тусгаснаар бусад улсын жишигт нийцэхийн сацуу маргааныг мэдээлэл, судалгаа, тооцоололд үндэслэн тодорхой хугацааны дотор шийдвэрлэх ач холбогдолтой.

1997 оны Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуульд маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүнийг томилох, өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг Цэцийн гишүүнд хуваарилах, бүрэлдэхүүнийг томилох асуудлыг Цэцийн дарга шийдвэрлэхээр хуульчилсныг олон улсын сайн туршлага болон Шүүхийн тухай хууль (2021) -д нэгэнт туссан дэвшилтэд зохицуулалтад нийцүүлэн өөрчилнө. Төсөлд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг Бага суудалд хуваарилах, Бага, Дунд суудлын бүрэлдэхүүн, хуралдаан даргалагч, илтгэгч гишүүнийг томилох, маргааныг Дунд суудалд хуваарилах журамтай байх, уул журам нь урьдчилан мэдэх боломжгүй, санамсаргүй тохиолдлоор хуваарилах нөхцөлийг хангасан байх, шаардлага хангасан программ хангамжийг ашиглахаар заана. Ингэснээр эдгээр асуудлыг шийдвэрлэхэд үзэмжээр хандах боломжгүй болж, Цэцийн гишүүний хараат бус байдал, Цэцийн бие даасан, процессын шударга байдлыг нэмэгдүүлэх, Цэцийн гишүүдийн ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх ач холбогдолтой.

Цэц дүгнэлтээ ёсчилсноос хойш 24 цагийн дотор УИХ-д хүргүүлэх, богино хугацаанд тогтоолоо бичиж эцэслэх шаардлага тавигддаг нь Цэцийн шийдвэрт үндэслэл дэлгэрэнгүй бичих боломжийг хязгаарладаг. Цэцийн шийдвэрийн үндэслэлийг онолын түвшинд, ойлгомжтой, үндэслэл сайтай гаргах шаардлагын үүднээс Цэцийн шийдвэр хүчинтэй болсноос хойш хоёр сарын дотор Цэцийн шийдвэрийг эцэслэн бичиж, ёсчлох, улмаар тодорхой хугацаанд нийтэд мэдээлэх, нийтлэх, эмхэтгэж хэвлэхээр хуульчилна.

Цэцийн гишүүн тусгай санал бичиж, хэвлүүлэх эрхтэй байхаар тусгана. Учир нь тусгай санал нь ямар нэг шууд үр дагаваргүй ч Үндсэн хуулийн шүүхийн практикийг шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий, шийдвэр гаргах ажиллагааг ил тод, нээлттэй болгох, шүүгч шийдвэр гаргахдаа хараат бус ажилласан гэдгийг баталгаажуулах, Цэцийн гишүүний эрх тэгш, хараат бус байх баталгааг бүрдүүлэх ач холбогдолтой.

Цэц нь Үндсэн хуулийн шүүх болохын хувьд маргааны оролцогчдын эрх зүйн байдлыг тодорхой хуульчлах шаардлагатай байна. Энэ хүрээнд 1997 оны Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн

дутмаг заалтыг өөрчилж, ердийн шүүхийн сайн туршлагад нийцүүлэн маргааны оролцогчдын эрх зүйн байдал, эрх, үүргийг нарийвчлан хуульчлах, өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргагчийн шаардлагаасаа татгалзах, Цэцийн гишүүнийг татгалзан гарах зэрэг асуудлыг тусгайлан зохицуулна. Мөн Цэцийг үл хүндэтгэсэн, хуралдааны дэг болон хууль зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгана.

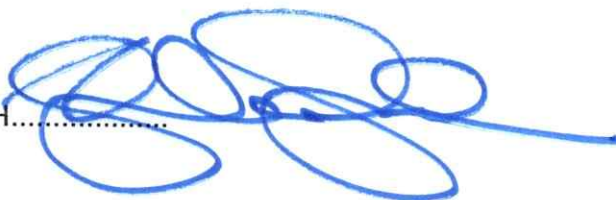
Маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой зохицуулалтыг нарийвчлан заах, түүнчлэн Цэцийн хяналтын онцлогтой уялдуулан Цэцийн хуралдааныг зөвлөлдөх хэлбэрээр буюу бичгээр зонхилон явуулах, онцгой тохиолдолд Цэцийн хуралдааныг ам хэлбэрээр явуулдаг болсноор онолын шүүх болох нөхцөл хангагдана гэж үзэж байна.

Дөрөв. Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, түүнийг хэрэгжүүлэх зорилгоор цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хуулийн талаарх санал

Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн төсөлтэй холбогдуулан бусад холбогдох хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулна.

---oOo---

БАТЛАВ.
УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН.....

**МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ
/ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГА/-ИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1990 онд Монголын ард түмэн социализмаас Үндсэн хуульт ардчилал руу тайван замаар шилжсэн. 1992 онд Монгол Улс анхны ардчилсан Үндсэн хуулиа баталсан бөгөөд үүгээрээ хүний болон иргэний үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаажуулж, парламентын тогтолцоог сонгож, төрийн эрх мэдлийг хуваарилж, хяналт, тэнцлийг хангасан билээ. Энэ Үндсэн хуулиар Үндсэн хуулийн цэц гэсэн оноосон нэртэй Үндсэн хуулийн шүүхийг анх удаа байгуулж Үндсэн хуулийн хяналтыг хариуцуулсан юм. Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлд заасны дагуу Үндсэн хуулийн цэц /цаашид “Цэц” гэх/ хууль тогтоомж, Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж дүгнэх, үүнийг Улсын Их Хурал /цаашид “УИХ” гэх/ хүлээн зөвшөөрөхгүй бол тухайн хууль, шийдвэрийг дахин хянан үзэж, хүчингүй болгох бүрэн эрхтэй бөгөөд тодорхой дурдсан албан тушаалтныг Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх, огцруулах, эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэхийг мөн дүгнэдэг.

Монгол Улсын Бага Хурлаас 1992 оны 5 дугаар сарын 8-ны өдөр Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийг баталсан. Уг хууль нь Цэцийн үйл ажиллагааг зохицуулж, Монгол Улсад Үндсэн хуульд ёсыг төлөвшүүлэхэд түүхэн үүрэг гүйцэтгэсэн. Гэвч, 1992 оноос өмнө Монгол Улсад Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлж байсан туршлагагүй, энэ талаарх суурь болон харьцуулсан судалгаа хангалттай хийгдэж байгаагүй үед уг хууль батлагдсан учраас хуулиар зохицуулбал зохих зарим харилцааг зохицуулаагүйн зэрэгцээ давхардал, хийдэл ихтэй, хуулийг хэрэгжүүлэх явцад үүссэн тулгамдсан олон асуудлыг шийдвэрлээгүй байна.

Хууль батлагдсанаас хойших хугацаанд зарим нэмэлт, өөрчлөлт орсныг эс тооцвол Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, суурь зарчим, нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, эрх зүйн шинэтгэлийн үйл явцтай уялдсан дорвитой өөрчлөлт хийгдээгүй байна. Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийг анх 23 зүйлтэй баталж байсан ч 1997 оны 5 дугаар сарын 1-ний өдөр уг хууль дахь маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой дийлэнх зохицуулалтыг хасаж, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуульд тусгаж баталжээ. Өнгөрсөн 31 жилд Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуульд 1996, 1997, 1999, 2003, 2005, 2015, 2016, 2020, 2021, 2022 онд нийт 10 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, өнөөдрийн байдлаар 13 зүйл нь хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна.

Монгол Улсын Их Хурал /цаашид "УИХ" гэх/-ын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 4.4.2-д "Цэцийн хараат бус, бие даасан, ил тод байдлыг хангаж, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож Үндсэн хуульт ёс, хууль дээдлэх ёс, хүний эрхийг хангах тогтолцоог боловсронгуй болгоно" гэжээ. Мөн, УИХ-ын 2021 оны 12 дугаар тогтоолоор баталсан "Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл"-ийн 84-д Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай /шинэчилсэн найруулга/ хуулийн төслийг боловсруулж Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэх, "Үндсэн хуулийн цэцийг хараат бус, бие даасан, мэргэжлийн өндөр ур чадвар бүхий түвшинд ажиллах боломжийг бүрдүүлэх, Цэцэд хандан гомдол, мэдээлэл, хүсэлт гаргах хүрээ хязгаарыг тодорхой болгох, Цэцийг олон улсын жишгийн дагуу шүүхийн хэлбэрээр хөгжих эрх зүйн орчныг бий болгох"-ыг зорьжээ.

УИХ-ын 2003 оны 41 дүгээр тогтоолоор баталсан "Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр"-ийн 1.1.1.2-т "Монгол Улсын хууль тогтоомжийг судалж, Үндсэн хуульд нийцүүлэх, хууль тогтоох үйл ажиллагаанд хүний эрхийн талаарх Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг гуйвалтгүй мөрдлөг болгож, хүний эрхийг зөрчиж байгаа эсэхэд Үндсэн хуулийн цэц, бусад шүүхээс тавих хяналтыг хүч, нөлөөтэй болгоно," 1.1.3.1.3-т "Үндсэн хуулийн цэцийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлж, Үндсэн хуульд заасан хүний эрх зөрчсөн тохиолдлыг шийдвэрлэхэд онцгой үүрэгтэй ажиллуулах механизм бүрдүүлнэ," 1.1.3.2.2-т "Хүний эрхийн Үндэсний комисст Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал болон Засгийн газрын гишүүд, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор Үндсэн хуульд заасан хүний эрх, эрх чөлөөний талаарх заалтыг зөрчсөн тухай асуудлаар иргэдээс гомдол гаргахад тэднийг төлөөлөн Үндсэн хуулийн цэцэд хүсэлт гаргаж шийдвэрлүүлэх эрх эдлүүлнэ" гэж тусгаад 20 жил болж буй ч эдгээр зорилт биелээгүй байна.

Цэцийн тухай хууль тогтоомж нь Үндсэн хуулийн хяналтыг бүрэн утгаар хэрэгжүүлэх боломжийг хязгаарладаг гэж судлаачид, хуульчид шүүмжилж ирсэн. Тухайлбал, Цэцийн бие даасан, Цэцийн гишүүний хараат бус байдлыг хангалттай баталгаажуулаагүй, үйл ажиллагаагаа хэвийн, тасралтгүй явуулах бүтэц, хүний нөөц дутмаг, Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлагыг хэт ерөнхийлсөн, түүнийг нэр дэвшүүлэх, томилох ажиллагаа, хугацааг нарийвчлан зохицуулаагүй, олон нийтийн болон мэргэжлийн оролцоо, зөвшилцлийг хангах механизмыг тусгаагүй, Цэц эрх хэмжээний асуудлаа өөрөө зохицуулж үр нөлөөтэй ажиллах хууль зүйн боломж хаагдмал зэрэг тулгамдсан асуудлыг хуулиар шийдвэрлэх шаардлагатай талаар олон судалгаа, эрх зүйн баримт бичиг, хөтөлбөрт тусгаж ирсэн.

Цэцийг ардчилсан, эрх зүйт төртэй бусад улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн нийтлэг жишигт ойртуулах, маргааныг Үндсэн хуулийнхаа үзэл баримтлалд нийцүүлэн онолын өндөр түвшинд, хараат бус, шударга, бодитой шийдвэрлэх эрх зүйн орчин, баталгааг бүрдүүлэх үүднээс Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулах шаардлага үүсээд байна. Хуулийн төслийг боловсруулахдаа Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, өөрийн орны онцлогт тулгуурлан олон улсын сайн туршлага, дотоод, гадаадын судалгааны санал, зөвлөмжийг харгалзан сүүлийн жилүүдэд шүүх эрх мэдлийн хүрээнд хийгдсэн

шинэтгэлтэй уялдуулна. Тодруулбал, Цэц бие дааж, үр нөлөөтэй, мэргэжлийн өндөр түвшинд ажиллах эрх зүйн орчин бүрдүүлэх, Цэцийн гишүүний хараат бус байдлын баталгаа, хариуцлагыг дээшлүүлэх, Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлагыг тодорхой болгох, түүнийг нэр дэвшүүлэх, томилох процесст ил тод, нээлттэй байдал, мэргэжлийн болон олон нийтийн оролцоо, улс төрийн зөвшилцлийг хангах, хүлээн зөвшөөрөгдөх байдлыг дээшлүүлэх, мөн Цэцэд иргэний үндсэн эрхийн маргааныг харьяалуулах, үндсэн эрх, ашиг сонирхол нь хөндөгдсөн этгээд Цэцэд хандахаар өөрчилж хамаарлын зарчмыг нэвтрүүлэх чиглэлийг баримтална.

Хоёр. Хуулийн төслийн ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн төслийг Цэцийн бүрэн эрх, үндсэн зарчим, зохион байгуулалт, бие даасан байдлын баталгаа, Цэцийн гишүүний эрх зүйн байдлыг тогтоохтой холбогдсон харилцааг зохицуулахаар боловсруулна.

Нэгдүгээр бүлэгт нийтлэг үндэслэл буюу хуулийн зорилт, Цэц, түүний бүрэн эрх, үйл ажиллагааны үндсэн зарчмын талаар тусгана.

Хоёрдугаар бүлэгт Цэцийн зохион байгуулалт буюу Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлага, түүнийг санал болгох, томилох ажиллагаа, Цэцийн гишүүний бүрэн эрх эхлэх, дуусгавар болох зохицуулалт, Цэцийн гишүүний тангараг, Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүн, Цэцийн зөвлөгөөн, Цэцийн дарга, түүний бүрэн эрх, ажлын албаны чиг үүрэг, зарим бүтэц, хүний нөөцийн талаар тусгана.

Гуравдугаар бүлэгт Цэцийн гишүүний хараат бус, Цэцийн бие даасан байдлын талаар буюу Цэцийн гишүүний халдашгүй байдал, эдийн засаг, нийгмийн баталгаа, Цэцийн төсөв, санхүүгийн баталгааны талаар тусгана.

Дөрөвдүгээр бүлэгт Цэцийн гишүүний хариуцлага буюу Цэцийн гишүүний баримтлах зарчим, хүлээх үүрэг, хориглох, хязгаарлах зүйл, Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах, бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх үндэслэл, журмыг нарийвчлан тусгана.

Тавдугаар бүлэгт бусад зохицуулалт буюу хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага, хуулийг дагаж мөрдөх журам, хууль хүчин төгөлдөр болох хугацааг тусгана.

Гурав. Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн төсөл батлагдсанаар Цэц ардчилсан, эрх зүйт төртэй бусад улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн жишигтэй адил болж, хараат бус, бие даасан үйл ажиллагаа явуулах эдийн засаг, нийгэм, улс төр, эрх зүйн баталгаа бүрдэж, Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах үүргээ бүрэн дүүрэн, үр нөлөөтэй гүйцэтгэх боломж бүрдэнэ.

Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалын дагуу Цэцийг Үндсэн хуулийн шүүх болохыг нь хуульчлан тодорхойлох төдийгүй иргэний үндсэн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах баталгаа болж, Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхээр тус төсөлд заана. Үндсэн хуулийн Жаран дөрөв, Жаран зургадугаар зүйлд заасны дагуу Цэц бүрэн эрхийнхээ хүрээнд маргаантай асуудлыг хянан шийдвэрлэж дүгнэлт гаргах, дахин хянан үзэж эцсийн шийдвэр гаргах, үндсэн эрхийн маргааныг магадлан шийдвэрлэх эрх зүйн орчин бүрдэнэ.

Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлагыг хуульд хэт ерөнхий тусгасныг өөрчилж, Цэцийн гишүүний хараат бус, мэргэшсэн, хариуцлагатай байдлыг хангах, улс төрийн болон бусад зүй бус нөлөөллөөс ангид байлгах зорилгоор Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлагыг Үндсэн хуулийн шүүхийн шүүгчид тавих шаардлагад дүйцүүлэн тогтооно.

Цэцийн есөн гишүүний гурвыг УИХ, гурвыг Ерөнхийлөгч, гурвыг Улсын дээд шүүх /цаашид "эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан" гэх/-ийн санал болгосноор УИХ зургаан жилийн хугацаагаар томилдог. Цэцийн гишүүнээр дахин томилогдох боломж хуулиар олгож байгаа нь санал болгох, томилох эрх бүхий этгээдэд таалагдахын төлөө ажиллах эрсдэл үүсгэж, хараат бус байдалд харшилдаг. Нөгөө талаар, зургаан жилээр зөвхөн нэг удаа томилох нь хүн ам цөөтэй манай улсад Цэцийн бүрэлдэхүүн, шийдвэрийн үндэслэгээ тогтворгүй болж, өндөр мэргэшилтэй хүнийг хангалттай хугацаанд ажиллуулж чадахгүйд хүрнэ. Иймээс, Цэцийн гишүүний хараат бус, мэргэшсэн байдлыг нэмэгдүүлэх зорилгоор Цэцийн гишүүнийг зургаан жилийн хугацаагаар томилох ч зөвхөн нэг удаа дахин томилж болохоор олон улсын сайн туршлагыг тусгана.

1992 оны Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулиар Цэцийн гишүүнийг нэр дэвшүүлэх, томилох хугацааг бүрэн гүйцэд зохицуулаагүйгээс эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан Цэцийн гишүүнд нэр дэвшүүлэхгүй удаж, Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийн хугацаа дууссан ч урт хугацаа (заримдаа 1-2 жил хүртэл)-аар үргэлжлүүлэн ажиллах эрх зүйн хийдлийг бий болгосон. Иймд, төсөлд Цэцийн гишүүнийг нэр дэвшүүлэх, томилох хугацааг нарийвчилж тогтооно. Мөн заримдаа Цэцийн гишүүнийг санал болгосноос хойш маш богино хугацаанд томилж, УИХ-ын гишүүд, хуульчид, иргэд нэр дэвшигчийг судлах, танилцах боломж олгодоггүй нь олон нийтийн зүгээс шүүмжлэл дагуулдаг. Иймээс, УИХ-д санал болгохоосоо өмнө Цэцэд нэр дэвшигчийн танилцуулгыг тодорхой хугацаанд олон нийтэд мэдэгдэх, нэр дэвшигчийн сонголд оруулахаар зохицуулна. Түүнчлэн хуулийн төсөлд, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан Цэцийн гишүүнийг санал болгохдоо хуулиар тавьсан болзол, шаардлагыг хангах, ил тод байх, олон нийтийн болон мэргэжлийн оролцоог хангах бөгөөд томилгоог УИХ дахь олонх, цөөнхийн зөвшилцлөөр шийдвэрлэх механизмыг тусгана.

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуульд маргаан хянан шийдвэрлэхээс бусад асуудлыг Цэц өөрөө шийдвэрлэх талаар зохицуулаагүйгээс тодорхойгүй байдал үүсгэж, Цэцийн хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулах, Цэцийн даргад хэт олон бүрэн эрхийг төвлөрүүлдэг. Иймд олон улсын сайн туршлагын дагуу төсөлд нийт гишүүнээс бүрдсэн Цэцийн зөвлөгөөнийг ажиллуулах, энэ бүтэц нь Үндсэн хуулийн цэцийн дэгийг батлах, Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх,

түүнийг эгүүлэн татах саналыг Улсын Их Хуралд оруулах зэрэг маргаан хянан шийдвэрлэхээс бусад асуудлыг шийдвэрлэхээр хуульчилна.

Цэцийн гишүүн хараат бус байх, бусад гишүүнийхээ хараат бус байдалд хүндэтгэлтэй хандах үүрэг хүлээж, гишүүн бүрийн хараат бус байдлыг хамгаалах механизмыг хуульчилна. Тухайлбал, Цэцийн гишүүн маргаан хянан шийдвэрлэх явцад бусад этгээдээс үзүүлэх аливаа нөлөөллийг хориглох, ийм үйлдэл, эс үйлдэхүйг баталгаажуулж, хариуцлага хүлээлгэдэг болгох зорилгоор нөлөөллийн мэдүүлэг хөтлөхөөр зохицуулна. Мөн, Цэцийн гишүүн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай халдашгүй байдлын баталгааг бий болгоно.

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуульд Цэцийн гишүүний үйл ажиллагааг дэмжих чиг үүрэг бүхий албан хаагчийн эрх зүйн байдлыг бүрэн тодорхойлоогүй. Тэгвэл төслөөр үндсэн эрхийн маргаан шийдвэрлэх болж, Цэцэд хандах хүрээ өргөжихтэй уялдуулан Цэцийн маргаан хянан шийдвэрлэх бүтэц, хүний нөөцийг бэхжүүлнэ. Жишээлбэл, Улсын дээд шүүхийн шүүгчийн нэгэн адил Цэцийн гишүүн нэг туслах, гурав хүртэл судлаачтай болж, Цэцийн гишүүний үйл ажиллагаанд мэргэжил, арга зүй, техник, зохион байгуулалтын дэмжлэг нэг мөр хангагдана. Мөн, Цэц судалгааны төв, номын сан, төрөлжсөн архивтай болсноор Цэцийн шийдвэрийн чанар, үндэслэл, судалгаа, залгамж чанар сайжирна.

Цэцийн бүрэн эрхэд хэн ч халдаж үл болох бөгөөд Цэц бие даан ажиллах нөхцөл бүрдсэн байх шаардлагатай. Иймээс, Цэцийн гишүүний хараат бус, Цэцийн бие даасан байдалд халдсан, дордуулсан эрх зүйн акт гаргах, Цэцийн үйл ажиллагаанд хөндлөнгөөс оролцох, нөлөөлөхийн эсрэг үр нөлөөтэй зохицуулалтыг хуульчилна. Цэцийг өөрийн байр, бие даасан төсөв, аюулгүй байдлаар хангаж, үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулах нөхцөлийг хуулиар бүрдүүлнэ. Цэцийн үйл ажиллагааны эдийн засаг, нийгмийн баталгааг дэвшилтэт туршлагад дүйцүүлэн шинэчилж, Цэцийн үйл ажиллагааны төсвийг өмнөх жилийнхээс бууруулахгүй байх, төсвийг Цэцийн санал болгосноор УИХ батлах зэрэг зарчмыг тусгаж, санхүүгийн хувьд бие даасан байх эрх зүйн үндсийг бүрдүүлнэ.

Одоогийн хуульд Цэцийн гишүүний хориглох зүйл, хариуцлагыг зохицуулаагүйгээс практикт зөрчигдөх тохиолдол гардаг. Иймээс, Цэцийн гишүүний баримтлах зарчим, хүлээх үүрэг, хориглох, хязгаарлах зүйлийг тодорхой зааж, Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх болон түүнийг эгүүлэн татах үндэслэл, журмыг нарийвчлан хуульчлах замаар Цэцийн гишүүний хариуцлагыг дээшлүүлнэ.

Дөрөв. Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, түүнийг хэрэгжүүлэх зорилгоор цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хуулийн талаарх санал

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн төсөлтэй холбогдуулан Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн төсөл болон бусад хууль тогтоомжийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг боловсруулна.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2024 оны ... дүгээр
сарын ... -ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦЭД МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ТУХАЙ
*/шинэчилсэн найруулга/***НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ**
НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ**1 дүгээр зүйл.Хуулийн зорилт**

1.1.Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсын Үндсэн хууль /цаашид "Үндсэн хууль" гэх/ зөрчсөн тухай маргааныг Үндсэн хуулийн цэц иргэдийн өргөдөл, мэдээллийн дагуу өөрийн санаачилгаар буюу эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтны хүсэлтээр хянан шийдвэрлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

2 дугаар зүйл.Хууль тогтоомж

2.1.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц /цаашид "Цэц" гэх/-д маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хууль тогтоомж нь Үндсэн хууль, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль, энэ хууль болон тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан бусад хуулиас бүрдэнэ.

2.2.Маргаан хянан шийдвэрлэх нарийвчилсан журмыг Цэцийн зөвлөгөөнөөс Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль болон энэ хуульд нийцүүлэн баталсан Үндсэн хуулийн цэцийн дэг /цаашид "Дэг" гэх/-ээр зохицуулна.

3 дугаар зүйл.Нэр томъёоны тодорхойлолт

3.1.Энэ хуульд хэрэглэсэн дараах нэр томъёог дор дурдсан утгаар ойлгоно:

3.1.1."иргэн" гэж Монгол Улсын иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнийг;

3.1.2."маргагч" гэж энэ хуульд заасны дагуу Цэцэд хандан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргагчийг;

3.1.3."маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа" гэж маргаантай асуудлыг хянан шийдвэрлэх, дахин хянан үзэх, эсхүл үндсэн эрхийн маргааныг магадлан шийдвэрлэх ажиллагааг;

3.1.4."маргаантай асуудал" гэж Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан Цэцийн харьяалан шийдвэрлэх асуудлыг;

3.1.5."мэдээлэл" гэж нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор эрх бүхий этгээдээс энэ хуульд заасны дагуу иргэдийг төлөөлөн маргаантай асуудлаар Цэцэд хандсаныг;

3.1.6.“өргөдөл” гэж хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр, бусад акт иргэний үндсэн эрхийг нь зөрчсөн гэж үзсэн тухайн иргэн энэ хуульд заасны дагуу Цэцэд хандсаныг;

3.1.7.“үндсэн эрх” гэж Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18-д заасан үндсэн эрх, эрх чөлөө, мөн зүйлийн 4-ийн “ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох” эрх, болон түүнтэй адилтгах эрхийг;

3.1.8.“үндсэн эрхийн маргаан” гэж хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр, бусад акт өргөдөл гаргагчийн өөрийнх нь үндсэн эрхийг зөрчсөн эсэх маргааныг;

3.1.9.“хүсэлт” гэж Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас маргаантай асуудлаар өөрийн чиг үүргийн хүрээнд энэ хуульд заасны дагуу Цэцэд хандсаныг;

3.1.10.“хуралдаан” буюу “Цэцийн хуралдаан” гэж Бага, Дунд, эсхүл Их суудлыг;

3.1.11.“бүрэлдэхүүн” гэж Бага, Дунд, эсхүл Их суудлын бүрэлдэхүүнийг;

3.1.12.“акт” гэж эрх зүйн хэм хэмжээ тогтоосон болон нэг бүрчилсэн шийдвэр, үйлдэл, эс үйлдэхүйг;

3.1.13.“ам хуралдаан” гэж маргааны үндсэн оролцогч, шаардлагатай тохиолдолд бусад оролцогчийг оролцуулан хуралдааны танхимд маргааныг хэлэлцэхийг;

3.1.14.“зөвлөлдөх хуралдаан” гэж хуралдаанаар хэлэлцүүлэхээр бэлтгэх явцад цугларсан тайлбар, баримтад үндэслэн маргааны оролцогчийг оролцуулахгүйгээр бүрэлдэхүүн зөвлөлдөх тасалгаанд маргааныг хэлэлцэхийг;

3.1.15.“тусгай санал” гэж бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн маргааныг хянан шийдвэрлэсэн Цэцийн шийдвэрийн тогтоох хэсэгтэй санал нэгдсэн ч үндэслэх хэсэгтэй санал зөрсөн тухай /зэрэгцээ санал/ эсхүл шийдвэрийн үндэслэх болон тогтоох хэсгийн аль алинтай санал зөрсөн тухай /эсрэг санал/ үндэслэлээ бичихийг.

Тайлбар: Энэ хуулийн 3.1.7-д заасан үндсэн эрх, эрх эрх чөлөөтэй “адилтгах эрх” гэдэгт Үндсэн хуулийн Гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Тавдугаар зүйлийн 2, 3 дахь хэсэг, Зургадугаар зүйлийн 3, 5 дахь хэсэг, Долдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг, Наймдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг, Арван дөрөв, Арван тавдугаар зүйл, Арван наймдугаар зүйлийн 5 дахь хэсэг, Арван ес дүгээр зүйл, Хорин нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, Хорин зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг, Гучин нэгдүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэг, Тавин хоёр, Тавин гурав, Тавин дөрөв, Тавин тав дугаар зүйлд заасан эрх, мөн Үндсэн хуулийн Зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийнхээ хүрээнд газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаар мэдэх эрх”-ийг ойлгоно.

4 дүгээр зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэх хүрээ

4.1.Цэц гагцхүү Үндсэн хууль зөрчсөн тухай маргааныг хянан шийдвэрлэх бөгөөд бусад хууль зөрчсөн тухай өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг хүлээн авахгүй.

4.2.Цэц хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль, бусад шийдвэр, эсхүл бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж байгаа албан тушаалтны акттай холбоотой, Цэцийн харьяалалд хамаарах маргааныг хянан шийдвэрлэнэ.

5 дугаар зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэх хугацаа

5.1.Цэц энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол маргаан үүсгэснээс хойш 90 хоногийн дотор хянан шийдвэрлэнэ. Бүрэлдэхүүн нь тухайн маргаан ээдрээ, төвөгтэй гэж үзвэл энэ хугацааг 90 хоногоор хоёр хүртэл удаа сунгаж болно. Хугацаа сунгах журмыг Дэгээр нарийвчлан зохицуулна.

5.2.Дараах шийдвэртэй холбоотой маргааныг хуралдаанаар хэлэлцүүлэх бэлтгэлийг даруй хангана:

5.2.1.онц болон дайны байдал зарласан, эсхүл цэрэг хөдөлгөх тухай;

5.2.2.гамшгаас хамгаалах өндөржүүлсэн эсхүл бүх нийтийн бэлэн байдалд шилжүүлсэн.

5.3.Энэ хуулийн 5.2-т заасан тохиолдолд хэд хэдэн илтгэгч гишүүнийг томилж болно.

6 дугаар зүйл.Хугацаа тодорхойлох, тоолох

6.1.Маргаан хянан шийдвэрлэх хугацааг хуанлийн жил, сар, гариг, хоног, ажлын өдөр, цагаар тодорхойлно.

6.2.Хугацааг тоолохдоо тогтоосон он, сар, өдрөөс, эсхүл уг хугацаа улиран өнгөрсөн буюу үйл явдал болж өнгөрсний дараах өдөр, цагаас эхлэн тоолно.

6.3.Тоолох хугацааны эцсийн өдөр ажлын бус өдөр байвал түүний дараагийн ажлын өдөр уг хугацаа дуусна.

6.4.Үүргийг гүйцэтгэх бол зохих журмаар тогтоосон тухайн байгууллагын ажлын өдөр дуусах эцсийн цагийн дотор гүйцэтгэнэ.

6.5.Баримт бичгийг тогтоосон хугацааны эцсийн өдрийн хорин дөрвөн цагийн дотор шуудан, харилцаа холбооны байгууллагад шилжүүлсэн бол түүнийг хугацаанд нь гүйцэтгэсэн гэж үзнэ.

6.6.Цаг хугацааг тоолохдоо хуанлийн жилийг арван хоёр сараар, хагас жилийг зургаан сараар, улирлыг гурван сараар, хоногийг хорин дөрвөн цагаар тоолно.

6.7.Хугацааг сунгах тохиолдолд хугацаа дууссан үеэс шинэ хугацааг тоолно.

6.8.Жил, хагас жил, улирал, сараар тогтоосон хугацаа нь уг хугацаа дуусах сарын мөн өдөр дуусах бөгөөд хугацаа дуусах сарын мөн өдөр байхгүй бол уг хугацаа тухайн сарын эцсийн өдөр дуусна.

6.9.Хуанлийн жил нь 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхэлж, 12 дугаар сарын 31-ний өдрөөр дуусна.

6.10.Долоо хоног, хоногоор тогтоосон хугацаа уг хугацаа дуусах өдрийн мөн цагт, гаригаар тогтоосон хугацаа тухайн товлосон гариг дуусах эцсийн цагт, цагаар тогтоосон хугацаа уг хугацаа дуусах цагийн мөн хоромд дуусна.

7 дугаар зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэх зардал

7.1.Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбогдон гарах дараах зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ:

7.1.1.шинжээч, орчуулагч, хэлмэрчийн тээвэр, байр, хоолны зардал, Цэцийн шийдвэрээр гүйцэтгэсэн ажил үндсэн чиг үүрэгт нь хамаарахгүй бол ажлын хөлс;

7.1.2.гэрчийн тээвэр, байр, хоолны зардал, цалин, хөдөлмөрийн хөлс;

7.1.3.хөгжлийн бэрхшээлтэй оролцогчийг маргаан хянан шийдвэрлэхэд оролцуулах зардал;

7.1.4.шаардлагатай бусад ажиллагааг гүйцэтгэсний зардал.

7.2.Маргаан хянан шийдвэрлэх зардлыг дараах журмаар тооцно:

7.2.1.шинжээч, орчуулагч, хэлмэрч, гэрчид олгох тээвэр, байр, хоолны зардлыг улсын төсвөөс санхүүждэг байгууллагад мөрдөгдөж байгаа албан томилолтын зардлын хэмжээгээр;

7.2.2.шинжээч, орчуулагч, хэлмэрчийн ажлын хөлсийг жишиг үнэлгээг харгалзан тогтоосон хэмжээгээр;

7.2.3.мэдүүлэг өгөхөөр Цэцэд дуудагдсан хугацаанд гэрч цалин, хөдөлмөрийн хөлсөөр хохирсон бол энэ хугацааны цалин, хөдөлмөрийн хөлсний дунджаар;

7.2.4.хөгжлийн бэрхшээлтэй оролцогчийг маргаан хянан шийдвэрлэхэд оролцуулахад шаардлагатай хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж ашигласны төлбөрөөр;

7.2.5.бусад зардлыг зохих журмын дагуу.

7.3.Энэ хуулийн 7.1, 7.2-т заасан зардлыг тооцож олгох журмыг Дэгээр нарийвчлан зохицуулна.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ЗАРЧИМ

8 дугаар зүйл.Хараат бус байх

8.1.Цэцийн гишүүн аливаа байгууллага, албан тушаалтан, иргэнээс хараат бус байж, гагцхүү Үндсэн хуульд захирагдан маргааныг хянан шийдвэрлэнэ.

8.2.Байгууллага, албан тушаалтан, иргэн, хэн боловч Цэцийн гишүүн маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд хөндлөнгөөс оролцох, шахалт, дарамт үзүүлэх, бусад хэлбэрээр нөлөөлөхийг хориглоно.

8.3.Цэцийн гишүүн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ тал үл харах бөгөөд Цэцээр хянан шийдвэрлэх асуудал болон Цэцийн хянаж байгаа маргааны талаар Цэцийн шийдвэр гараагүй байхад өөрийн санал, дүгнэлтийг нийтэд урьдчилан илэрхийлэх, зөвлөгөө өгөхийг түүнд хориглоно.

9 дүгээр зүйл.Хамтын зарчим

9.1.Цэц нь аливаа асуудал, маргааныг хамтын зарчмаар хэлэлцэж, хуульд өөрөөр заагаагүй бол хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхын саналаар шийдвэрлэнэ.

9.2.Цэцийн гишүүн асуудал, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд санал өгөх, хуралдаанд оролцох болон бусад албан үүргээ хэрэгжүүлэхээс хуульд зааснаас бусад үндэслэлээр татгалзах, зайлсхийхийг хориглоно.

10 дугаар зүйл.Ил тод байх

10.1.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол Цэц маргааныг ил тодоор хянан шийдвэрлэж, шийдвэрээ нийтэд мэдээлнэ.

10.2.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол ам хуралдааныг нээлттэй явуулна.

10.3.Төрийн болон албаны нууц, байгууллагын нууц, хүний эмзэг мэдээлэл /цаашид "хуулиар хамгаалагдсан нууц, мэдээлэл" гэх/, эсхүл хүний аюулгүй байдлыг хамгаалах шаардлагатай тухай маргааны оролцогч, эсхүл бүрэлдэхүүнд орсон гишүүний саналыг бүрэлдэхүүн үндэслэлтэй гэж үзвэл хуралдааныг бүхэлд нь, эсхүл хэсэгчлэн хаалттай явуулж болно.

10.4.Хаалттай хуралдааны явцад илэрхий болсон, түүнчлэн албаны чиг үүргийн хүрээнд мэдсэн хуулиар хамгаалагдсан нууц, мэдээллийг Цэцийн гишүүн, маргааны оролцогч, бусад этгээд задруулахыг хориглох бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд хуулийн дагуу нууцын баталгаа гаргуулан авна.

10.5.Бүрэлдэхүүн хаалттай хуралдаанд оролцохыг тодорхой этгээдэд зөвшөөрч болно.

10.6.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол ам хуралдааны явцыг дууны болон дуу-дүрсний бичлэгээр зохих журмын дагуу баталгаажуулж, архивд хадгална.

10.7.Цэцийн шийдвэр, нээлттэй хуралдааны тэмдэглэлийг маргааны оролцогч, бусад этгээд өөрийн зардлаар хувилан авах эрхтэй.

11 дүгээр зүйл.Тэгш эрхийг хангах

11.1.Цэц маргаан хянан шийдвэрлэхдээ тэгш эрхийг хангах бөгөөд хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, бэлгийн, хүйсийн чиг баримжаа, хөгжлийн бэрхшээл, үзэл бодол, боловсрол, эсхүл бусад шинжээр нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно.

11.2.Маргаан хянан шийдвэрлэхэд оролцож байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн энэ хуульд заасан эрхээ эдлэхэд Цэц дэмжлэг үзүүлнэ.

12 дугаар зүйл.Цэц өөрөө нотлох

12.1.Цэц маргааныг Үндсэн хуульд нийцүүлэн бүрэн гүйцэд, бодитой хянан шийдвэрлэхэд шаардлагатай ажиллагааг явуулж, ач холбогдол бүхий баримтыг цуглуулах, үнэлэх үүрэгтэй.

12.2.Цэц маргааныг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой баримтыг иргэн, албан тушаалтан, байгууллагаас гаргаж өгөхийг шаардах бүрэн эрхтэй бөгөөд холбогдох этгээд заасан хугацаанд гаргаж өгөх үүрэгтэй.

12.3.Үндсэн оролцогч нь маргаан хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой, үнэн, хуульд заасан арга, хэрэгслээр олж авсан баримтыг Цэцэд гаргаж өгнө.

12.4.Цэц шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрээр тогтоогдсон үйл баримтыг үндэслэн шийдвэр гаргаж болно.

13 дугаар зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэх хэл, бичиг

13.1.Цэц маргааныг монгол хэлээр хянан шийдвэрлэж, төрийн албан ёсны бичгээр хөтөлж баталгаажуулна.

13.2.Маргааны оролцогч монгол хэл мэдэхгүй бол өөрийн эх хэл буюу мэддэг хэл, бичгээр, хэрэв хөгжлийн бэрхшээлтэйн улмаас төрийн албан ёсны хэл, бичгээр харилцаж чадахгүй бол дохио, зангаа, тусгай тэмдэгт ашиглан тайлбар, баримт гаргаж өгөх эрхтэй.

13.3.Энэ хуулийн 13.2-т заасан этгээдээс Цэцэд гаргасан тайлбар, баримтыг тухайн бүрэлдэхүүн болон маргааны бусад оролцогчид, түүнчлэн тухайн этгээдэд хуралдааны явц, бусад тайлбар, баримтыг зохих харилцааны хэрэгсэл, эсхүл орчуулагч, хэлмэрчээр дамжуулан танилцуулна.

14 дүгээр зүйл.Хуралдааныг биечлэн явуулах

14.1.Цэцийн хуралдааныг хуулиар тогтоосон журмын дагуу томилсон бүрэлдэхүүн эхнээс нь дуусах хүртэл биечлэн явуулна.

14.2.Бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар үргэлжлүүлэн ажиллах боломжгүй бол түүний оронд Цэцийн өөр гишүүнийг томилно.

14.3.Энэ хуулийн 14.2-т заасан тохиолдолд бүрэлдэхүүн маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг эсхүл хуралдааныг эхнээс нь явуулах эсэхийг шийдвэрлэнэ.

15 дугаар зүйл.Хуралдааныг тасралтгүй явуулах

15.1.Цэцийн хуралдааныг амрах зайлшгүй шаардлагатайгаас бусад цагт тасралтгүй явуулна.

15.2.Хуралдаанаар маргааныг хянан шийдвэрлэх боломжгүй нөхцөл үүссэн бол бүрэлдэхүүн уг нөхцөл арилах хүртэл боломжит хугацаагаар хуралдааныг хойшлуулна.

**ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ
ЦЭЦЭД ХАНДАХ ХЭЛБЭР, ХУГАЦАА**

16 дугаар зүйл.Цэцэд хандах хэлбэр

16.1.Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг бичгээр, эсхүл цахимаар Цэцэд гаргана.

16.2.Иргэн эрхээ хамгаалах хуульд заасан арга замыг дуусгасны дараа хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллага, албан тушаалтны гаргасан шийдвэр, бусад акт өөрийнх нь үндсэн эрхийг зөрчсөн хэвээр байгаа гэж үзвэл Цэцэд өргөдөл гаргана.

16.3.Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 1, 2-т заасан маргаантай асуудлаар дараах этгээд иргэдийг төлөөлөн Цэцэд мэдээлэл гаргана:

16.3.1.иргэнээс Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хуулийн 20.1-т заасны дагуу Хүний эрхийн Үндэсний Комисст гаргасан асуудал үндсэн эрхийг зөрчсөн гэж үзэх үндэслэлтэй бол түүнийг тогтоолгохоор Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын гишүүн;

16.3.2.иргэн Үндсэн хуулийн холбогдох заалт зөрчигдсөн талаар тухайн чиглэлийн төрийн бус байгууллагад нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор хандсан нь үндэслэлтэй бол тухайн байгууллага.

16.4.Энэ хуулийн 16.3.2-д заасан төрийн бус байгууллага нь дараах шаардлагыг хангасан байна:

16.4.1.мэдээллийн шаардлага нь тухайн байгууллагын дүрмийн зорилгод нийцсэн байх;

16.4.2.дүрмийн зорилгын дагуу сүүлийн таваас доошгүй жил тогтвортой үйл ажиллагаа явуулсан байх.

16.5.Иргэний эрх зүйн чадамжгүй, эсхүл зарим буюу бүрэн бус чадамжтай, түүнчлэн эрх зүйн чадамж нь хязгаарлагдсан иргэний үндсэн эрхийг зөрчсөн талаарх өргөдлийг түүний хууль ёсны төлөөлөгч Цэцэд гаргаж болно.

16.6.Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан маргаантай асуудлаар дараах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан өөрийн үндсэн чиг үүргийн хүрээнд энэ хуульд заасны дагуу хүсэлт гаргана:

16.6.1.Ерөнхийлөгч;

16.6.2.Ерөнхий сайд;

16.6.3.Улсын Их Хурлын гишүүдийн тавны нэгээс доошгүй;

16.6.4.Улсын дээд шүүх;

16.6.5.Улсын ерөнхий прокурор.

16.7.Иргэн Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 3, 4-т заасан маргаантай асуудлаар хандсаныг үндэслэлтэй гэж үзвэл эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан уг асуудлаарх хүсэлтийг Цэцэд гаргаж болно.

16.8.Хууль тогтоомжоос бусад шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн талаар Цэцэд өргөдөл, мэдээлэл гаргахдаа уг шийдвэр гаргасан байгууллага, албан тушаалтан, тухайн шийдвэрийг хүчингүй болгох эрх бүхий этгээд, шүүхэд хандах зэргээр эрхээ хамгаалах хуульд заасан арга замыг дуусгасан байна.

17 дугаар зүйл.Цэцэд хандах хугацаа

17.1.Үндсэн эрх нь зөрчигдсөн гэж үзэж байгаа иргэн дараах хугацаанд өргөдөл гаргана:

17.1.1.хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс хойш гурван жилийн дотор;

17.1.2.Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 1-т заасан хууль тогтоомжоос бусад шийдвэр гарсан өдрөөс хойш нэг жилийн дотор;

17.1.3.Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 2-т заасан сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр гарсан өдрөөс хойш хоёр сарын дотор;

17.1.4.шүүхийн шийдвэр, эсхүл бусад актыг гардан авснаас хойш 30 хоногийн дотор.

17.2.Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 1, 2-т заасан асуудлаар энэ хуулийн 17.1.1, 17.1.2, 17.1.3-т заасан хугацаанд мэдээлэл гаргана.

17.3.Хууль тогтоомж Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх маргаантай асуудлаар хэдийд ч хүсэлт гаргаж болно.

17.4.Энэ хуулийн 17.3-т зааснаас бусад маргаантай асуудлаар хүсэлт гаргах үндэслэл бий болсон өдрөөс хойш нэг жилийн хугацаанд хүсэлт гаргаж болно.

17.5.Энэ хуульд заасан хугацааг хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас хэтрүүлсэн бол маргагч хугацаа сэргээлгэх саналаа холбогдох баримтын хамт Цэцэд гаргаж болно.

18 дугаар зүйл.Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтэд тавих шаардлага

18.1.Цэцэд гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтэд дараах зүйлийг тусгана:

18.1.1.өргөдөл, мэдээлэл гаргагчийн эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр, оршин суугаа хаяг, байгууллага бол түүний нэр, оршин байгаа хаяг, эсхүл хүсэлт гаргагчийн нэр, албан тушаал, хаяг;

18.1.2.өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргагч, түүний төлөөлөгч, өмгөөлөгчийн утасны дугаар, цахим хаяг;

18.1.3.Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж үзэж байгаа хууль тогтоомж, бусад акт, түүний заалт, эсхүл Үндсэн хууль зөрчсөн, огцруулах, эгүүлэн татах үндэслэлтэй хэмээн үзэж байгаа албан тушаалтны нэр, шийдвэр, бусад актын талаарх мэдээлэл;

18.1.4.Үндсэн хуулийн холбогдох зүйл, заалт болон түүнийг зөрчсөн гэж үзэж буй үндэслэл;

18.1.5.Цэцээр шийдвэрлүүлэх шаардлага;

18.1.6.өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргагчийн тоон, эсхүл ердийн гарын үсэг, огноо.

18.2.Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтэд дараах зүйлийг хавсаргана:

18.2.1.маргаан хянан шийдвэрлэхэд төлөөлөгчөөр дамжуулан оролцох эсхүл өмгөөлөгчөөр төлөөлүүлэх бол бүрэн эрхийн хүрээг тодорхойлж, төлөөлөх эрх олгосон баримт бичиг;

18.2.2.Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж үзэж байгаа хууль тогтоомж, бусад акт, түүний заалтын хуулбар, эсхүл Үндсэн хууль зөрчсөн, огцруулах, эгүүлэн татах үндэслэл болсон шийдвэр, бусад актын нотолгоо;

18.2.3.монгол хэлээс өөр хэл дээрх баримт бичгийн албан ёсны орчуулга.

18.3.Өргөдөлд энэ хуулийн 18.1, 18.2-т зааснаас гадна энэ хуулийн 16.8-д заасны дагуу эрхээ хамгаалах хуульд заасан арга замыг дуусгасан ч үндсэн эрх нь зөрчигдсэн хэвээр байгаа гэж үзсэн үндэслэлээ тусган, холбогдох шийдвэр, баримтыг хавсаргана.

18.4.Мэдээлэлд энэ хуулийн 18.1, 18.2-т зааснаас гадна нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалахаар иргэдийг төлөөлж Цэцэд хандсан зорилгыг тусган, энэ хуулийн 16.4-т заасан шаардлага хангасан байгууллага болохыг нотолсон баримт бичгийн хуулбарыг хавсаргана.

19 дүгээр зүйл.Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг хүлээн авах

19.1. Цэцэд гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг Ерөнхий бүртгэгч хүлээн авна.

19.2.Ерөнхий бүртгэгч нь өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг Цэцэд ирүүлснээс хойш 30 хоногийн дотор энэ хуулийн 16, 17, 18 дугаар зүйлд заасан шаардлагыг хангасан эсэх, Цэц урьд нь тухайн асуудлыг шийдвэрлэсэн эсэхийг нягтлан үзэж, хянан шийдвэрлэх бүртгэлд бүртгэсэн эсэх талаар үндэслэл бүхий хариуг маргагчид өгнө. Холбогдох журмыг Дэгээр нарийвчлан зохицуулна.

19.3.Ерөнхий бүртгэгч дараах тохиолдолд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг маргагчид буцаана:

19.3.1.энэ хуулийн 16, 17, 18 дугаар зүйлд заасан шаардлагыг хангаагүй;

19.3.2.Цэцээс урьд өмнө нь хариу өгсөн асуудлаар дахин өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргасан бөгөөд түүнийг дахин нягтлан үзэх үндэслэлгүй.

19.4.Ерөнхий бүртгэгчээс энэ хуулийн 19.3-т заасны дагуу өгсөн хариуг маргагч эс зөвшөөрвөл 30 хоногийн дотор өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг Цэцэд дахин гаргаж болно.

19.5.Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг энэ хуульд заасан шаардлага хангаж, эсхүл түүнийг энэ хуулийн 19.4-т заасны дагуу гаргасан бол Ерөнхий бүртгэгч ажлын таван өдрийн дотор Цэцийн зөвлөгөөнөөс тогтоосон хуваарь, Дэгд заасны дагуу Бага суудлын бүрэлдэхүүнд гардуулж, хянан шийдвэрлэх бүртгэлд бүртгэнэ.

19.6.Цэцэд хандах эрхээ урвуулан ашиглаж, эсхүл хариу өгсөн, шийдвэр гарсан асуудлаар удаа дараа хандаж, Цэцийн хэвийн үйл ажиллагаанд саад учруулахыг хориглоно.

20 дугаар зүйл.Цахим бүртгэл хөтлөх

20.1.Ерөнхий бүртгэгч өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг албан хэрэг хөтлөх журмын дагуу бүртгэж, цахим сан үүсгэнэ.

20.2.Цэцийн шийдвэрийн хуулбар, эсхүл маргаан хянан шийдвэрлэхэд хамаарах баримт бичгийг маргааны оролцогчдод цахимаар хүргүүлнэ.

20.3.Маргааны оролцогч Цэцийн шийдвэр, холбогдох баримт бичгийг бичгээр авах санал гаргасан, эсхүл цахим үйлчилгээ үзүүлэх боломжгүй тохиолдолд маргааны оролцогчид шийдвэр, баримт бичгийг шуудангаар хүргүүлнэ.

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ МАРГААНЫ ОРОЛЦОГЧИЙН ЭРХ ЗҮЙН БАЙДАЛ

21 дүгээр зүйл.Маргааны оролцогч

21.1.Маргагч болон өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтэд Үндсэн хууль зөрчсөн гэж тусгасан шийдвэр, бусад актыг гаргасан байгууллага, албан тушаалтан нь үндсэн оролцогч байна.

21.2.Гэрч, шинжээч, орчуулагч, хэлмэрч, Цэцийн нарийн бичгийн дарга нь бусад оролцогчид хамаарна.

21.3.Төлөөлөгч, өмгөөлөгч нь маргааны бие даасан оролцогч бус, зөвхөн төлөөлүүлж, өмгөөлүүлж байгаа этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг эрх олгосон хүрээнд хамгаалж байгаа этгээд мөн.

22 дугаар зүйл.Үндсэн оролцогчийн эрх, үүрэг

22.1.Үндсэн оролцогч нь маргаан хянан шийдвэрлэхэд дараах эрх эдэлнэ:

22.1.1.маргаж байгаа асуудлаар байр сууриа илэрхийлж, тайлбар гаргах, баримт гаргаж өгөх, баримт гаргуулах санал гаргах;

22.1.2.энэ хуульд заасны дагуу гэрч оролцуулах, шинжээч, орчуулагч, хэлмэрч томилуулах, Цэцийн хуралдааныг хойшлуулах тухай санал гаргах;

22.1.3.өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, холбогдох тайлбар, цугларсан баримттай танилцах, хуулбарлан авах, тэмдэглэл хийх, хариу тайлбар өгөх;

22.1.4.маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой Цэцээс гаргасан шийдвэрийн талаар мэдэх, хуулбарлан авах;

22.1.5.биечлэн, эсхүл төлөөлөгчөөр дамжуулан энэ хуульд заасны дагуу ам хуралдаанд оролцох, оролцогчоос асуулт асуух;

22.1.6.бүрэлдэхүүн, эсхүл бусад оролцогчоос энэ хуульд заасан үндэслэлээр татгалзан гаргах санал гаргах;

22.1.7.өмгөөлөгчөөс хууль зүйн туслалцаа авах;

22.1.8.энэ хуульд заасан бусад эрх.

22.2.Үндсэн оролцогч маргаан хянан шийдвэрлэхэд дараах үүрэг хүлээнэ:

22.2.1.Цэцээс товлосон цагт хүрэлцэн ирэх;

22.2.2.Цэцийн шаардсан баримтыг тогтоосон хугацаанд гаргаж өгөх;

22.2.3.Цэцэд гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, тайлбар нь бодит байдалд нийцсэн, үнэн байх;

22.2.4.маргаан хянан шийдвэрлэх явцад олж мэдсэн хуулиар хамгаалагдсан нууц, мэдээллийг задруулахгүй байх;

22.2.5.хуралдааны дэгийг сахих;

22.2.6.энэ хуульд заасан бусад үүрэг.

22.3.Өргөдөл, хүсэлт гаргагч нь энэ хуулийн 42.2-т заасны дагуу маргаан үүсгэсэн магадлалыг хүлээн авсан өдрөөс хойш 10 ажлын өдрийн дотор шаардлагаа ихэсгэх, эсхүл багасгах, бүрэн, эсхүл хэсэгчлэн татгалзах санал гаргаж болно. Өргөдөл, хүсэлтийн шаардлагыг ихэсгэх, багасгах, татгалзах нь нийтийн ашиг сонирхолд нөлөөлнө гэж бүрэлдэхүүн үзвэл энэ тухай саналыг хүлээн авахгүй.

22.4.Маргаан үүсгэсний дараа мэдээллийн шаардлагаас татгалзах, эсхүл түүнийг ихэсгэх, багасгахыг хориглоно.

22.5.Дунд суудлын шийдвэр гарсны дараа маргагч шаардлагаасаа татгалзах, эсхүл түүнийг ихэсгэх, багасгахыг хориглоно.

22.6.Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд иргэд хамтран оролцож байгаа бол дотроосоо тав хүртэл тооны иргэнийг сонгон ам хуралдаанд оролцуулах бөгөөд тэдгээр нь үндсэн оролцогчийн эрхийг эдэлж, үүргийг хүлээнэ.

22.7.Цэц үндсэн оролцогчид эрх, үүргийг нь танилцуулж, тэгш боломжоор хангана.

23 дугаар зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд төлөөлөх

23.1.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол үндсэн оролцогч зөвхөн хуульчид итгэмжлэл олгох замаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд төлөөлүүлж болно.

23.2.Улсын Их Хурал аль нэг гишүүнээрээ, Улсын Их Хурлын гишүүн өөрөө, эсхүл хуульчаар төлөөлүүлэн Цэцийн ам хуралдаанд оролцоно.

23.3.Засгийн газар, эсхүл Ерөнхий сайдыг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, эсхүл Ерөнхий сайдын итгэмжилсэн хуульч ам хуралдаанд төлөөлнө.

23.4.Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын дээд шүүх, Улсын ерөнхий прокурор, эсхүл бусад байгууллага, албан тушаалтан хуульд заасны дагуу, эсхүл хуульчаар төлөөлүүлэн ам хуралдаанд оролцоно.

23.5.Хууль тогтоомж, бусад шийдвэр болон үүсгэн байгуулах баримт бичгийн дагуу олгогдсон эрх хэмжээний хүрээнд байгууллагыг итгэмжлэлгүйгээр төлөөлөх этгээд, эсхүл түүний итгэмжилсэн хуульч ам хуралдаанд байгууллагыг төлөөлнө.

23.6.Байгууллагыг итгэмжлэлгүйгээр төлөөлөх этгээд нь өөрийн албан тушаал, эрх хэмжээгээ нотлох баримт бичиг, бусад этгээд нь түүнд олгосон итгэмжлэлийг Цэцэд гаргаж өгнө.

23.7.Итгэмжлэл нь дараах шаардлагыг хангасан байна:

23.7.1.төлөөлүүлэгч өөрийн нэр, регистрийн дугаар, утасны дугаарыг бичиж, гарын үсэг зурсан байх, байгууллагын итгэмжлэлд тухайн байгууллагыг итгэмжлэлгүйгээр төлөөлөх этгээд гарын үсэг зурж, тамга, тэмдэг дарсан байх;

23.7.2.олгосон огноог заах;

23.7.3.хуульд заасан бол нотариатаар гэрчлүүлэх;

23.7.4.ямар маргаанд хэрхэн оролцохыг тодорхой заах;

23.7.5.итгэмжлэлийг тодорхой хугацаагаар олгох бол хугацааг заах.

23.8.Хугацаа заагаагүй итгэмжлэл нь маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа дуусах хүртэл хүчин төгөлдөр үйлчилнэ.

23.9.Маргааны оролцогч, эсхүл түүний төлөөлөгч маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцоно.

23.10.Төлөөлөгч нь төлөөлүүлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах ажиллагааг хуулийн хүрээнд явуулж, төлөөлүүлэгчээс олгосон итгэмжлэлийн хүрээнд энэ хуульд заасан маргааны оролцогчийн эрх, үүргийг хэрэгжүүлнэ.

23.11.Дараах этгээд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд төлөөлөгчөөр оролцохыг хориглоно:

23.11.1.гэрчээр оролцсон этгээд;

23.11.2.эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийн хувиар, эсхүл ажиллаж байгаа байгууллагаа төлөөлөн тухайн маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцож байгаагаас бусад тохиолдолд шүүгч, прокурор.

23.12.Төлөөлөл дараах үндэслэлээр дуусгавар болно:

23.12.1.төлөөлөгч итгэмжлэлээс татгалзсан;

23.12.2.төлөөлүүлэгч өөрийн олгосон итгэмжлэлийг хүчингүй болгосон;

23.12.3.хууль, эсхүл гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол төлөөлүүлэгч нас барсан, эсхүл эрх зүйн бүрэн чадамжгүй болсон;

23.12.4.төлөөлүүлэгч байгууллага татан буугдсан.

23.13.Төлөөлүүлэгч итгэмжлэлээ хүчингүй болгох, төлөөлөгч итгэмжлэлээс татгалзах эрхтэй. Энэ тухай Цэцэд даруй мэдэгдэх үүрэгтэй бөгөөд мэдэгдээгүйгээс гарах үр дагаврыг төлөөлүүлэгч хариуцна.

24 дүгээр зүйл.Өмгөөлөгч

24.1.Маргааны оролцогч маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд өмгөөлөгчөөс хууль зүйн туслалцаа авч болно.

24.2.Маргаан хянан шийдвэрлэхэд оролцох өмгөөлөгчийн эрх нь хууль зүйн туслалцаа авч байгаа талтай байгуулсан гэрээгээр тодорхойлогдоно.

25 дугаар зүйл.Гэрч

25.1.Маргаан хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий нөхцөл байдал, үйл баримтыг мэдэж байгаа этгээдийг илтгэгч гишүүн, эсхүл бүрэлдэхүүн гэрчээр оролцуулж болно.

25.2.Гэрч нь товлосон цагт хүрэлцэн ирж, маргаантай холбогдсон асуудлаар үнэн мэдүүлэх үүрэгтэй бөгөөд шаардлагатай тэмдэглэл, баримт бичиг, мэдээ сэлтийг ашиглаж болно.

25.3.Гэрч санаатайгаар худал мэдүүлэг өгсөн, мэдүүлэг өгөхөөс хууль бусаар зайлсхийсэн, татгалзсан тохиолдолд хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх талаар сануулж, Дэгд заасны дагуу баримтжуулна.

26 дугаар зүйл.Шинжээч

26.1.Үндсэн оролцогчийн саналаар, эсхүл өөрийн санаачилгаар илтгэгч гишүүн, эсхүл бүрэлдэхүүн маргааныг хянан шийдвэрлэхэд тусгай мэргэшил, мэдлэг зайлшгүй шаардсан асуудлаар уг маргаанд ашиг сонирхлын зөрчилгүй этгээдийг шинжээчээр томилж, дүгнэлт гаргуулж болно.

26.2.Энэ хуулийн 26.1-т заасан шийдвэрт шинжээчийн дүгнэлт гаргуулах шаардлагатай асуудлыг тодорхойлон заана.

26.3.Шинжээч нь Цэцийн товлосон цагт хүрэлцэн ирэх, тогтоосон хугацаанд үнэн зөв, бүрэн, үндэслэл бүхий дүгнэлт гаргах үүрэгтэй.

26.4.Шинжээч санаатай худал дүгнэлт гаргах, дүгнэлт гаргахаас хууль бусаар зайлсхийсэн, татгалзсан тохиолдолд хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх талаар сануулж, баримтжуулна.

26.5.Мэргэшил, мэдлэг тохирохгүй, эсхүл ашиг сонирхлын зөрчилтэй бол шинжээч дүгнэлт гаргахаас татгалзаж болно.

26.6.Шинжээч дүгнэлт гаргахад шаардлагатай бол маргааны материалтай танилцах, нэмэлт баримт авах саналаа Цэцийн гишүүнд гаргах эрхтэй.

26.7.Шинжээч өөрийн хийсэн ажиллагаа, шинжилгээ, түүний үндсэн дээр хүрсэн дүгнэлтээ тодорхойлохын хамт Цэцийн гишүүнээс тавьсан асуултад нэг бүрчлэн үндэслэл бүхий тодорхой хариулт өгч дүгнэлтээ бичгээр үйлдэнэ.

26.8.Шинжээч Цэцийн тавьсан асуултад тусгагдаагүй боловч маргааныг шийдвэрлэхэд зайлшгүй ач холбогдолтой байж болох нөхцөл байдлыг олж тогтоовол энэ талаар дүгнэлтдээ тусгаж болно.

26.9.Хэд хэдэн этгээдийг баг болгон шинжээчээр томилсон бол тэд санал нэгтэй байвал нэг дүгнэлт гаргаж гарын үсгээ зурах бөгөөд харин аль нэг шинжээч санал нийлэхгүй байвал дүгнэлтээ тусдаа гаргана.

27 дугаар зүйл.Орчуулагч, хэлмэрч

27.1.Үндсэн оролцогч монгол хэл мэдэхгүй, эсхүл хөгжлийн бэрхшээлтэйн улмаас төрийн албан ёсны хэл, бичгээр харилцаж чадахгүй бол түүний саналын дагуу орчуулагч, хэлмэрчийг илтгэгч гишүүн, эсхүл бүрэлдэхүүн томилж, маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцуулна.

27.2.Орчуулагч, хэлмэрч товлосон цагт хүрэлцэн ирж, өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, тайлбар, мэдүүлэг, баримттай танилцах, маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, Цэцийн шийдвэрийн агуулгыг үнэн зөв, бүрэн орчуулж, хэлмэрчлэх үүрэгтэй.

27.3.Орчуулагч, хэлмэрч нь тодруулах асуулт тавьж болно.

27.4.Маргааны оролцогч нь орчуулагч, хэлмэрчийн үүрэг давхар гүйцэтгэхийг хориглоно.

27.5.Орчуулагч, хэлмэрч санаатайгаар худал орчуулсан, хэлмэрчилсэн, орчуулга хийх, хэлмэрчлэхээс хууль бусаар татгалзсан, зайлсхийсэн тохиолдолд түүнд хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх тухай сануулж, баримтжуулна.

28 дугаар зүйл.Цэцийн нарийн бичгийн дарга

28.1.Цэцийн нарийн бичгийн дарга /цаашид "нарийн бичгийн дарга"/ нь маргааны оролцогчид маргаан хянан шийдвэрлэхэд оролцох эрх, үүргийг танилцуулан баталгаажуулах, хуралдаан явуулах нөхцөлийг хангах, маргааны оролцогчид товыг мэдэгдэх, тэдний ирцийг бүртгэж, танилцуулах, хуралдааны тэмдэглэл хөтлөх, түүнд гарын үсэг зурж, даргалагчаар баталгаажуулж маргааны материалд хавсаргах, шаардлагатай бусад ажиллагааг гүйцэтгэнэ.

29 дүгээр зүйл.Татгалзан гаргах үндэслэл, журам

29.1.Цэцийн гишүүн дараах үндэслэл байвал бүрэлдэхүүнд оролцохоос өөрөө татгалзан гарах үүрэгтэй:

29.1.1.тухайн маргааныг захиргааны байгууллага, шүүхээр хянан шийдвэрлэхэд албан үүргийн дагуу, эсхүл мэргэжлийн үүднээс оролцсон;

29.1.2.өөрөө, эсхүл өөртэй нь хамаарал бүхий этгээд үндсэн оролцогч.

29.2. Үндсэн оролцогч энэ хуулийн 29.1-т заасан үндэслэлээр Цэцийн гишүүнийг татгалзан гаргах санал тавих эрхтэй бөгөөд саналаа бичгээр гаргаж, татгалзан гаргах үндэслэлийг тодорхой заана.

29.3. Цэцийн гишүүн татгалзан гарах, гаргах саналыг тухайн бүрэлдэхүүн уг гишүүнийг байлцуулахгүйгээр шийдвэрлэх ба санал тэнцвэл татгалзан гаргаагүйд тооцно.

29.4. Маргааныг хянан шийдвэрлэхэд Цэцийн хоёроос дээш тооны гишүүн татгалзан гарах, эсхүл тэдгээрийг татгалзан гаргахыг хориглоно. Татгалзан гарснаар, эсхүл гаргаснаар бүрэлдэхүүн хүрэлцэхгүй болох тохиолдолд татгалзан гарах, эсхүл гаргахыг хориглох бөгөөд Цэцийн гишүүн энэ хуулийн 29.1-т заасан үндэслэл үүссэн эсэхээс үл хамааран чиг үүргээ хэрэгжүүлнэ.

29.5. Энэ хуулийн 29.1-т зааснаас бусад үндэслэлээр Цэцийн гишүүнийг татгалзаж үл болно.

29.6. Энэ хуулийн 29.1-т заасан, эсхүл ашиг сонирхлын зөрчил үүсэж болзошгүй бусад үндэслэл бий болсон бол орчуулагч, хэлмэрч, шинжээч, нарийн бичгийн дарга өөрөө татгалзан гарах үүрэгтэй бөгөөд тэдгээрийг татгалзан гаргах саналыг бүрэлдэхүүн шийдвэрлэнэ.

29.7. Энэ хуулийн 29.1, 29.6-д заасан татгалзан гарах үндэслэл байвал Цэцийн гишүүн, орчуулагч, хэлмэрч, шинжээч, нарийн бичгийн дарга Цэцийн хуралдаан эхлэхээс өмнө тухайн хуралдаан даргалагчид бичгээр, эсхүл татгалзан гарах үндэслэл хуралдаан эхлэх хүртэл мэдэгдээгүй, хуралдааны явцад илэрсэн бол энэ тухайгаа мэдсэн даруй хуралдаан даргалагчид мэдэгдэж, татгалзан гарах үүрэгтэй.

29.8. Илтгэгч гишүүн татгалзан гарсан эсхүл түүнийг татгалзан гаргасан бол нөхөн томилогдсон гишүүн маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг үргэлжлүүлэн явуулах ба шаардлагатай гэж үзвэл зарим ажиллагааг дахин явуулж болно.

29.9. Бүрэлдэхүүнд орсон илтгэгч гишүүнээс бусад гишүүн татгалзан гарсан, эсхүл түүнийг татгалзан гаргасан бол өөр гишүүнийг нөхөн томилж, хуралдааныг шинээр эхлүүлнэ. Шаардлагатай гэж үзвэл бүрэлдэхүүн хуралдааныг хойшлуулна.

ТАВДУГААР БҮЛЭГ МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ НИЙТЛЭГ ЖУРАМ

30 дугаар зүйл. Маргаан хянан шийдвэрлэх үндэслэл

30.1. Цэц гагцхүү энэ хуульд заасны дагуу гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг үндэслэн маргааныг хянан шийдвэрлэнэ.

30.2. Тусгай журам тогтоосноос бусад тохиолдолд маргааныг энэ хуульд заасан нийтлэг журмаар хянан шийдвэрлэнэ.

31 дүгээр зүйл. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, маргааныг хуваарилах болон холбогдох бусад журам

31.1. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг Бага суудалд хуваарилах, Бага, Дунд суудлын бүрэлдэхүүн, хуралдаан даргалагч, илтгэгч гишүүнийг томилох, маргааныг

Дунд суудалд хуваарилах журам нь урьдчилан мэдэх боломжгүй, санамсаргүй тохиолдлоор хуваарилах нөхцөлийг хангасан байх бөгөөд дараах шаардлагыг хангасан программ хангамжийг ашиглана:

31.1.1.Цэц өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг хүлээн авсан даруй хуваарилалтыг хийх, Зөвлөгөөний шийдвэргүйгээр өөрчлөх боломжгүй хамгаалалттай байх, хэзээ, хэрхэн хуваарилагдсан тухай баримтыг оролцогч этгээдэд шууд өгөх боломжтой байх;

31.1.2.цахимаар хийгдсэн хуваарилалтыг гагцхүү татгалзан гаргах, гарах саналыг үндэслэлтэй гэж үзсэн, эсхүл Цэцийн гишүүн, тухайн бүрэлдэхүүнд энэ хуульд заасны дагуу өөрчлөлт орсон тохиолдолд өөрчлөх бөгөөд уг өөрчлөлт нь хүний нөлөөллөөс ангид, ил тод, баримтжуулсан байх.

31.2.Цэцийн дарга өөрийн оролцсон Их суудлыг даргална. Цэцийн дарга нь Их суудалд ороогүй, эсхүл илтгэгч гишүүний хувиар бүрэлдэхүүнд орсон бол аль нэг гишүүн даргална.

31.3.Энэ хуулийн 31.1, 31.2-т заасан журмын дагуу өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг Бага суудалд хуваарилах, Бага, Дунд суудлын бүрэлдэхүүн, хуралдаан даргалагч, илтгэгч гишүүнийг томилох бөгөөд маргааныг Дунд суудалд хуваарилна. Энэ асуудлаарх журмыг Дэгээр нарийвчлан зохицуулна.

32 дугаар зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэхэд бусад байгууллага дэмжлэг үзүүлэх

32.1.Бүх шатны шүүх, захиргааны болон бусад байгууллага, албан тушаалтан, холбогдох этгээд шаардлагатай баримт, мэдээллийг Цэцэд саадгүй гаргаж өгөх, Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэхэд дэмжлэг үзүүлэх үүрэгтэй.

33 дугаар зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх

33.1.Маргааныг хянан шийдвэрлэхэд бусад шүүхээс гарах шийдвэр ач холбогдолтой гэж үзвэл бүрэлдэхүүн тухайн шийдвэр гарах хүртэл хугацаагаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлнэ.

33.2.Энэ хуулийн 33.1-т зааснаас бусад үндэслэлээр маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлэхийг хориглоно.

33.3.Түдгэлзүүлэх үндэслэл арилсан тохиолдолд бүрэлдэхүүн маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг сэргээнэ.

33.4.Маргааны оролцогч, эсхүл бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн энэ зүйлд заасны дагуу маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх, эсхүл сэргээх тухай саналыг бүрэлдэхүүнд гаргаж болно.

34 дүгээр зүйл.Маргааныг хэрэгсэхгүй болгох

34.1.Бүрэлдэхүүн дараах нөхцөлд маргааныг хэрэгсэхгүй болгож болно:

34.1.1.өргөдөл гаргагч нас барсан бол;

34.1.2.өргөдөл, хүсэлт гаргагч маргааны шаардлагаасаа татгалзсан;

34.1.3.маргаан бүхий хууль тогтоомж, бусад шийдвэр хүчингүй болсон, эсхүл маргаан бүхий нөхцөл арилсан.

34.2.Маргаан үүсгэсэн асуудал нь нийтийн ашиг сонирхолд нөлөөлнө гэж бүрэлдэхүүн үзвэл энэ хуулийн 34.1-д заасан нөхцөл үүссэн эсэхээс, эсхүл маргагч биечлэн оролцож байгаа эсэхээс үл хамааран маргааныг үргэлжлүүлэн хянан шийдвэрлэнэ.

35 дугаар зүйл.Ам хуралдааны тэмдэглэл

35.1.Ам хуралдааны явцыг бүрэн хэмжээгээр бичиж тэмдэглэж, дараах зүйлийг тусгах бөгөөд мэдээллийн технологийн хэрэгсэл ашиглаж болно:

35.1.1.тэмдэглэлийн нэр, хуралдаан болсон огноо, газар, байр, хуралдаан эхэлсэн, дууссан цаг, минут;

35.1.2.хуралдаан даргалагч, бүрэлдэхүүнд орсон гишүүд, нарийн бичгийн даргын нэр;

35.1.3.хэлэлцэх маргааны агуулга;

35.1.4.маргааны оролцогчийн нэр, ажил, албан тушаал, холбогдох бусад мэдээлэл;

35.1.5.маргааны оролцогч, түүний төлөөлөгч, өмгөөлөгчийн гаргасан шаардлага, тайлбар, түүний хариу болон бусад тайлбар, гэрчийн мэдүүлэг, шинжээчийн дүгнэлт, тэдгээрийн санал, асуулт, хариулт болон хуралдааны бусад явц;

35.1.6.хуралдааны явцад гарсан асуудлыг шийдвэрлэсэн ам магадлал, түүнчлэн шийдвэрийн агуулга.

35.2.Ам хуралдааны тэмдэглэлд тухайн хуралдааны явцад гадаад хэлээр өгсөн тайлбар, мэдүүлэг, бусад мэдээллийн орчуулгыг бичгээр буулгана. Гадаад хэлээр гаргасан тайлбар, мэдүүлгийг Цэцийн хуралдааны тэмдэглэлд хавсаргаж болно.

35.3.Ам хуралдааны тэмдэглэлийг хуралдаан дууссан өдрөөс хойш ажлын таван өдрийн дотор бичгээр үйлдэж, хуралдаан даргалагч, нарийн бичгийн дарга тус тус гарын үсэг зурж баталгаажуулан маргааны материалд хавсаргана.

ЗУРГАДУГААР БҮЛЭГ МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ

36 дугаар зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэх зохион байгуулалт

36.1.Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг Бага, Дунд, Их суудлаар зохион байгуулна.

36.2.Бага суудал гурав, Дунд суудал зургаа, Их суудал нийт гишүүний бүрэлдэхүүнтэй хуралдана.

37 дугаар зүйл.Маргаан хянан шийдвэрлэх хуралдааны хэлбэр

37.1.Хуралдаан нь ам, эсхүл зөвлөлдөх хэлбэртэй байна.

37.2.Маргааныг зөвлөлдөх хуралдаанаар хэлэлцэн шийдвэрлэнэ.

37.3.Үндсэн оролцогчийн тайлбарыг биечлэн сонсох, гэрч, эсхүл бусад оролцогчийн мэдүүлэг, дүгнэлттэй хуралдаан дээр танилцах, тодруулга авах нь маргааныг бүрэн, бодитой шийдвэрлэхэд шаардлагатай гэж үзвэл бүрэлдэхүүн ам хуралдаан явуулахаар шийдвэрлэж болно.

37.4.Ам хуралдааныг маргааны оролцогч, эсхүл Цэцийн гишүүний саналыг үндэслэн цахимаар явуулж, эсхүл зайлшгүй тохиолдолд бүрэлдэхүүнд орсон зарим гишүүн, тодорхой оролцогчийг хуралдаанд цахимаар оролцуулж болно.

38 дугаар зүйл.Бага суудал

38.1.Цэц өргөдөл, мэдээллийн дагуу өөрийн санаачилгаар, эсхүл хүсэлтээр маргаан үүсгэх эсэхийг Бага суудлаар шийдвэрлэнэ.

38.2.Бага суудал зөвлөлдөх хэлбэрээр хуралдана.

38.3.Бага суудлын бүрэлдэхүүн Цэцэд маргаан үүсгэх эсэх, эсхүл энэ хуульд заасан бусад асуудлыг шийдвэрлэж, магадлал гаргана. Магадлал нь маргаан үүсгэх эсэх талаарх эцсийн шийдвэр болно

38.4.Цэцэд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргах хугацааг сэргээлгэх саналыг энэ хуулийн 17.5-д заасны дагуу ирүүлснээс хойш 30 хоногийн дотор Бага суудал шийдвэрлэх бөгөөд энэ тохиолдолд Ерөнхий бүртгэгч тайлбараа бичгээр гаргаж өгнө.

39 дүгээр зүйл.Бага суудалд бэлтгэх

39.1.Энэ хуулийн 19.5-д заасны дагуу өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг гардуулснаас хойш долоо хоногийн дараа 30 хоногийн дотор Бага суудлыг хуралдуулна. Бага суудал шаардлагатай тохиолдолд уул хугацааг 30 хоногоор нэг удаа сунгаж болно.

39.2.Бага суудлын даргалагч нь бүрэлдэхүүний бусад гишүүнтэй зөвшилцөн хуралдааныг товлож, захирамж гаргана.

40 дүгээр зүйл.Маргаан үүсгэх эсэхийг шийдвэрлэх

40.1.Бага суудал доор дурдсан үндэслэл байвал маргаан үүсгэхээс татгалзаж болно:

40.1.1.Цэцийн харьяалан шийдвэрлэх асуудал биш;

40.1.2.өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргах эрх бүхий этгээд биш, эсхүл түүнийг төлөөлөх бүрэн эрхгүй этгээд гаргасан;

40.1.3.эрх зүйн бүрэн чадамжгүй хүн өргөдөл гаргасан;

40.1.4.өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт нь энэ хуульд заасан шаардлагыг хангаагүй;

40.1.5.энэ хуульд заасан хугацаа өнгөрсөн;

40.1.6.хуульд заасан урьдчилан шийдвэрлүүлэх журмын дагуу хандаагүй;

40.1.7.тухайн тодорхой асуудлаар Цэцийн хүчин төгөлдөр шийдвэр байгаа;

40.1.8.Үндсэн хуулийн маргааны шинжийг агуулаагүй;

40.1.9.Үндсэн хуулийн суурь ач холбогдолгүй;

40.1.10.өргөдөл, мэдээлэл гаргагч маргааны шаардлагаасаа татгалзсан.

40.2.Маргаан үүсгэснээс хойш ажлын таван өдрийн дотор энэ тухай цахим хуудас болон бусад хэрэгслээр нийтэд мэдээлнэ.

40.3.Маргаан үүсгэсэн тохиолдолд энэ хуулийн 31.1-т заасан журмын дагуу илтгэгч гишүүнийг даруй томилно.

41 дүгээр зүйл.Дунд суудал

41.1.Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 1, 2-т заасан маргаантай асуудал болон үндсэн эрхийн маргааныг Дунд суудлаар шийдвэрлэж, дүгнэлт гаргана.

41.2.Дунд суудал энэ хуулийн 41.1-д зааснаас бусад асуудлыг зөвлөлдөх хуралдаанаар шийдвэрлэж, магадлал гаргана.

42 дугаар зүйл.Маргааныг хуралдаанаар хэлэлцүүлэх бэлтгэл

42.1.Илтгэгч гишүүн энэ хуульд заасан ажиллагааг явуулах замаар маргааныг хуралдаанаар хэлэлцүүлэх бэлтгэл хангана.

42.2.Илтгэгч гишүүн томилогдсон өдрөөсөө хойш ажлын таван өдрийн дотор маргаан үүсгэсэн магадлалыг энэ хуулийн 20.2, 20.3-т заасны дагуу үндсэн оролцогчид хүргүүлнэ. Үндсэн хууль зөрчсөн гэж тусгасан шийдвэр, бусад актыг гаргасан байгууллага, албан тушаалтанд тухайн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийн хуулбарыг хавсарган хүргүүлж, тогтоосон хугацаанд хариу тайлбар гаргах боломж олгоно.

42.3.Илтгэгч гишүүн шаардлагатай гэж үзвэл дараах ажиллагааг явуулна:

42.3.1.холбогдох байгууллага, албан тушаалтан, бусад этгээдээс маргааныг шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой тайлбар, лавлагаа, бусад баримтыг гаргуулах;

42.3.2.гэрчээр дуудах;

42.3.3.шинжээч томилон дүгнэлт гаргуулах;

42.3.4.үндсэн оролцогчоос нэмэлт тайлбар, тодруулга авах;

42.3.5.маргаантай адил агуулга бүхий өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг нэгтгэн шалгах, нэг хуралдаанаар шийдвэрлэх боломжгүй шаардлагыг тусгаарлах санал гаргах;

42.3.6.маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг энэ хуулийн 33.1-т заасан үндэслэлээр түдгэлзүүлэх, энэ хуулийн 33.3-т заасны дагуу сэргээх санал гаргах;

42.3.7.энэ хуулийн 34.1-т заасан үндэслэлээр маргааныг хэрэгсэхгүй болгох санал гаргах;

42.3.8.энэ хуульд заасан үндэслэлээр маргаан хянан шийдвэрлэх хугацааг сунгуулах санал гаргах;

42.3.9.шаардлагатай бусад ажиллагаа.

42.4.Энэ хуулийн 42.3.5, 42.3.6, 42.3.7, 42.3.8-д заасан илтгэгч гишүүний саналыг бүрэлдэхүүн зөвлөлдөх хуралдаанаар шийдвэрлэх бөгөөд үндсэн оролцогч эдгээр ажиллагааг явуулах тухай саналыг бүрэлдэхүүнд гаргах эрхтэй.

42.5.Үндсэн оролцогч энэ хуулийн 42.3.1, 42.3.2, 42.3.3, 42.3.4, 42.3.9-т заасан ажиллагаа явуулах саналыг илтгэгч гишүүнд гаргах эрхтэй.

42.6.Илтгэгч гишүүн маргааны материалыг хуралдаан болохоос 21-ээс доошгүй хоногийн өмнө бүрэлдэхүүнд хуулбарлан тараана. Бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн маргааны материалыг урьдчилан унших бөгөөд эх материалтай танилцах эрхтэй.

42.7.Маргааныг хуралдаанаар хэлэлцүүлэх бэлтгэл хангагдсан бол илтгэгч гишүүн бүрэлдэхүүнтэй зөвшилцөн хуралдааны товыг тогтооно. Бүрэлдэхүүний шийдвэрт хуралдаан болох газар, огноо, цаг, түүнийг нээлттэй, эсхүл хаалттай хийх болон зөвлөлдөх, эсхүл ам хэлбэрээр явуулахыг тодорхойлно.

42.8.Бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн энэ хуулийн 42.6-д заасны дагуу баримтыг хүлээн авснаас хойш ажлын арван өдрийн дотор нэмэлт ажиллагаа хийлгэх санал гаргаж болох бөгөөд тухайн бүрэлдэхүүн уг саналыг хүлээн авсан бол энэ хуульд заасны дагуу хуралдаанд бэлтгэх хугацааг сунгана.

42.9.Ам хуралдаан болохоос арваас доошгүй ажлын өдрийн өмнө хуралдаан болох газар, огноо, цагийг маргааны оролцогчдод мэдэгдэж, Цэцийн цахим хуудас болон бусад хэрэгслээр нийтэд мэдээлнэ.

42.10.Энэ хуулийн 5.2-т заасан тохиолдолд ам хуралдаан болохоос таваас доошгүй ажлын өдрийн өмнө энэ хуулийн 42.9-т заасны дагуу мэдэгдэж, нийтэд мэдээлнэ.

43 дугаар зүйл.Ам хуралдаан

43.1.Цэцийн ам хуралдааныг Монгол Улсын төрийн сүлд, далбааг байрлуулсан, хэлэлцүүлэг хийх шаардлага хангасан танхимд явуулна.

43.2.Хуралдааны танхимд байгаа хүн бүр Цэц болон оролцогчдод хүндэтгэлтэй хандах, хуралдааны дэгийг сахих, хуралдаан даргалагч /цаашид "даргалагч" гэх/-д захирагдах үүрэгтэй.

43.3.Даргалагч хуралдааныг нээх бөгөөд оролцогчдын ирцийн талаар нарийн бичгийн даргаас тодруулж, хэлэлцэх маргааны агуулгыг зарлан мэдэгдэнэ.

43.4.Даргалагч маргааны оролцогчдоос эрх, үүрэгтэй танилцсан эсэхийг тодруулж, хүлээх хариуцлагыг тайлбарлана.

43.5.Даргалагч бүрэлдэхүүнийг зарлан, бусад оролцогчийг танилцуулж, тэдгээрийг татгалзан гаргах эрхтэй болохыг үндсэн оролцогч нарт тайлбарлана.

43.6.Даргалагч хуралдааны дэгийг танилцуулж, түүнийг сахих, даргалагчид захирагдах үүрэгтэйг маргааны оролцогчид болон танхимд байгаа бусад хүнд сануулна.

43.7.Илтгэгч гишүүн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийн агуулга, хуралдаанаар хэлэлцүүлэхээр бэлтгэх явцад явуулсан ажиллагааны талаар товч мэдээлнэ.

43.8.Хуралдааны аль ч үе шатанд тухайн бүрэлдэхүүнд орсон Цэцийн гишүүн маргааны оролцогчдоос асуулт асууж, хариулт авах эрхтэй.

43.9.Үндсэн оролцогч Цэцэд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, тайлбар гаргасан дарааллыг баримтлан, маргааны зүйлийн талаарх өөрийн байр суурь, түүний үндэслэлийг тайлбарлана.

43.10.Үндсэн оролцогч гагцхүү хэлэлцэж байгаа маргаантай холбоотой асуудлаар тайлбар хийж, асуулт асууна.

43.11.Шинжээч хуралдаанд оролцож байгаа бол дүгнэлтийг өөрөө уншиж сонсоно.

43.12.Бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн болон маргааны оролцогч шинжээчээс дүгнэлттэй нь холбогдуулан асуулт асууж болох бөгөөд шинжээч хариулах үүрэгтэй.

43.13.Гэрчийг хуралдаанд мэдүүлэг өгөхөөс өмнө хуралдааны танхимаас тусгаарлана.

43.14.Гэрч нь бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн болон маргааны оролцогчийн асуултад үнэн хариулах үүрэгтэй.

43.15.Маргааны материалд авагдсан, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий, бичгийн болон бусад баримтыг Цэцийн хуралдаанаар шинжлэн судална.

43.16.Хуралдааны төгсгөлд үндсэн оролцогч Цэцэд хандан үг хэлж болох бөгөөд хуралдаанаар шинжлээгүй баримт бичиг, бусад баримтыг иш татахгүй.

43.17.Даргалагч маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хуулийн дагуу явуулах, маргааныг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор шийдвэрлэх, оролцогч эрх, үүргээ хэрэгжүүлэх, эрх тэгш байх зарчмыг хангах, хуралдааны дэгийг сахиулах талаар шаардлагатай арга хэмжээ авах үүрэгтэй.

43.18.Цэцийн хуралдааны аюулгүй байдлыг хангах, даргалагчийн даалгаснаар хуралдааны дэг сахиулах үүргийг төрийн тусгай хамгаалалтын албан хаагч гүйцэтгэнэ.

43.19.Ам хуралдаан явуулах журмыг Дэгээр нарийвчлан зохицуулна.

44 дүгээр зүйл. Ам хуралдаанд хүрэлцэн ирээгүйн үр дагавар

44.1. Ам хуралдааны товыг маргааны оролцогчдод албан ёсоор мэдэгдсэн боловч хуралдаанд хүрэлцэн ирээгүй нь энэ хуулийн 44.2-т зааснаас бусад тохиолдолд хуралдааныг хойшлуулах үндэслэл болохгүй.

44.2. Маргааны оролцогч хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар ам хуралдаанд хүрэлцэн ирэх боломжгүй бөгөөд хуралдаанд биечлэн оролцох саналаа хуралдаан болохоос гурваас доошгүй ажлын өдрийн өмнө бичгээр мэдэгдсэн бол бүрэлдэхүүн хуралдааныг хойшлуулж болно.

44.3. Энэ хуулийн 44.2-т заасан үндэслэлээр хоёр ба түүнээс дээш удаа санал гаргасан нь маргааныг хянан шийдвэрлэхэд санаатай саад учруулахаар байна гэж тухайн бүрэлдэхүүн үзвэл хуралдааныг хойшлуулахгүй.

44.4. Гэрч, шинжээч хүрэлцэн ирээгүй тохиолдолд хуралдааныг үргэлжлүүлэх эсэхийг бүрэлдэхүүн хэлэлцэн шийдвэрлэнэ.

44.5. Орчуулагч, хэлмэрч хүрэлцэн ирээгүй бол бүрэлдэхүүн хуралдааныг хойшлуулж болно.

45 дугаар зүйл. Цэцийн дүгнэлтийг Улсын Их Хуралд хүргүүлэх

45.1. Дунд суудал Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 1, 2-т заасан маргаантай асуудлыг хянан шийдвэрлэж гаргасан Цэцийн дүгнэлтийг Улсын Их Хуралд хүргүүлнэ.

45.2. Энэ хуулийн 45.1-т заасан маргаантай асуудлыг хянан шийдвэрлэж Үндсэн хууль зөрчсөн тухай дүгнэлт хүчин төгөлдөр болсноор тухайн хууль, бусад шийдвэр, тэдгээрийн холбогдох зүйл, заалтын үйлчлэлийг Цэцийн эцсийн шийдвэр гарах хүртэл хугацаагаар түдгэлзүүлнэ.

45.3. Бүрэлдэхүүн зайлшгүй шаардлагатай гэж үзвэл энэ хуулийн 45.1-т заасан дүгнэлт хүчинтэй болсноор Үндсэн хууль зөрчсөн хууль, бусад шийдвэр, тэдгээрийн холбогдох зүйл, заалтын үйлчлэлийг Цэцийн эцсийн шийдвэр гарах хүртэл хугацаагаар түдгэлзүүлэх тухай магадлал гаргаж болно.

45.4. Энэ хуулийн 45.2, 45.3-т заасны дагуу түдгэлзүүлсэн зохицуулалтын үйлчлэлийг сэргээхийг хориглоно.

45.5. Цэцийн дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хүлээн авснаас хойш 14 хоногийн дотор, эсхүл Улсын Их Хурлын чуулганы чөлөөт цагт дүгнэлт гарсан бол Улсын Их Хурлын дараагийн чуулганы хуралдаан эхэлсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор хуульд заасан журмын дагуу хэлэлцэж, шийдвэр гаргана.

45.6. Энэ хуулийн 5.2.1, 5.2.2-т заасан шийдвэртэй холбогдсон асуудлаар гаргасан Цэцийн дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хойшлуулшгүй хэлэлцэх бөгөөд үүнд энэ зүйлийн 45.5-т заасан хугацаа хамаарахгүй.

45.7. Улсын Их Хурал Цэцийн дүгнэлтийг хэлэлцэж хүлээн зөвшөөрөөгүй бол энэ тухай шийдвэрээ үндэслэлийн хамт Цэцэд ажлын 10 өдрийн дотор хүргүүлэх

бөгөөд Улсын Их Хурлын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч уг үндэслэлийн талаарх тайлбараа Цэцэд гаргаж болно.

46 дугаар зүйл.Их суудал

46.1.Их суудлаар дараах маргааныг хэлэлцэж, шийдвэрлэнэ:

46.1.1.Улсын Их Хурал энэ хуулийн 45.5, 45.6-т заасан хугацаанд Цэцийн дүгнэлтийг хэлэлцэж хүлээн зөвшөөрөөгүй, энэ хуулийн 45.7-д заасан хугацаанд энэ тухай шийдвэрээ үндэслэлийн хамт Цэцэд хүргүүлээгүй эсхүл уул хугацаанд зохих шийдвэр гаргаагүй;

46.1.2.Цэцийн шийдвэрээр хүчингүй болсон хууль, бусад шийдвэрийн зүйл, заалтыг шууд, эсхүл агуулгаар нь дахин сэргээсэн эсэх асуудлаар гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийн дагуу Бага суудал маргаан үүсгэсэн;

46.1.3.Үндсэн хуулийн тодорхой зүйл, заалтын талаарх Цэцийн эрх зүйн байр суурийг өөрчлөх, шинээр тогтоох шаардлага үүссэн гэж Дунд суудалд оролцсон гишүүдийн гурваас доошгүй нь үзсэн;

46.1.4.Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 3, 4-т заасан маргаантай асуудал.

46.2.Их суудлыг Цэцийн нийт гишүүний бүрэлдэхүүнтэй хийх бөгөөд хуульд заасан үндэслэлээр татгалзсан, эсхүл эрүүл мэндийн шалтгаанаар оролцох боломжгүй болсон бол Их суудлыг долоогоос доошгүй гишүүний бүрэлдэхүүнтэй явуулж болно.

46.3.Их суудалд оролцсон гишүүдийн олонхын саналаар маргааныг шийдвэрлэнэ.

47 дугаар зүйл.Маргааныг эцэслэн шийдвэрлэх

47.1.Энэ хуулийн 46.1-т заасан үндэслэл бүрдсэн бол Их суудлын товыг тогтооно.

47.2.Маргааныг Их суудлаар хэлэлцүүлэхээр бэлтгэх, хэлэлцэхэд энэ хуульд заасан Дунд суудлын нийтлэг журмыг баримтална.

47.3.Их суудал энэ хуулийн 46.1.1-т заасан үндэслэлээр маргааныг дахин хянан үзэж, эцсийн шийдвэр гаргах бөгөөд энэ шийдвэр нь тогтоол хэлбэртэй байна. Их суудлаас Үндсэн хууль зөрчсөн тухай шийдвэр гаргавал дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Улсын Их Хурлын шийдвэрийг хүчингүй болох, эсхүл Үндсэн хууль зөрчөөгүй тухай шийдвэр гаргавал Цэцийн дүгнэлтийг хүчингүй болгоно.

47.4.Их суудал энэ хуулийн 46.1.2, 46.1.3-т заасан маргааныг эцэслэн шийдвэрлэж тогтоол гаргана.

47.5.Их суудал энэ хуулийн 46.1.4-т заасан маргааны талаар дүгнэлт гаргаж, Улсын Их Хуралд хүргүүлнэ.

ДОЛДУГААР БҮЛЭГ ЦЭЦИЙН ШИЙДВЭР ГАРГАХ

48 дугаар зүйл.Маргааныг зөвлөлдөх хуралдаанаар хэлэлцэх

48.1.Маргааны талаарх шийдвэрийг зөвлөлдөх тасалгаанд зөвхөн тухайн бүрэлдэхүүний гишүүд зөвлөлдөн гаргах бөгөөд нарийн бичгийн дарга, маргааны оролцогч, бусад этгээдийг байлцуулахгүй.

48.2.Зөвлөлдөх хуралдааныг даргалагч удирдан явуулна.

48.3.Бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн зөвлөлдөж байгаа асуудлыг шийдвэрлэхэд тэгш эрх эдэлж, илтгэгч гишүүнээс асуулт асууж, хариулт авч болох бөгөөд уг асуудлаар саналаа заавал өгөх үүрэгтэй.

48.4.Зөвлөлдөх тасалгаанд илтгэгч гишүүн өөрийн санал, дүгнэлтийг эхэлж гаргах бөгөөд түүний дараа бүрэлдэхүүнд орсон гишүүдийн Цэцэд хамгийн удаан ажилласан гишүүнээс эхлэн ажилласан хугацааны эрэмбээр санал, дүгнэлтээ хэлж, хуралдаан даргалагч эцэст нь гаргана.

48.5.Цэцийн гишүүд санал хэлж дууссаны дараа даргалагч шийдвэрийн тогтоох хэсгийн агуулгыг нэгтгэн томъёолж санал хураалтыг дараах журмаар явуулна:

48.5.1.Эхний санал хураалтын дараа цөөнх саналын үндэслэлээ гарган дахин үг хэлж болно. Шаардлагатай бол олонх болсон гишүүн хариу хэлж болно;

48.5.2.Цэцийн гишүүд саналаа харилцан хэлж дууссаны дараа даргалагч хоёр дахь санал хураалт явуулна. Энэ санал хураалтаар өмнөх саналын томъёоллыг өөрчлөхгүйгээр санал хураалтыг явуулах бөгөөд олонхын санал дэмжигдвэл шийдвэрийн тогтоох хэсгийг дэмжсэнд тооцно;

48.5.3.Хоёр дахь санал хураалтаар өмнөх цөөнх олонх болбол Цэцийн гишүүд дахин үг хэлж саналын үндэслэлээ тайлбарласны дараа гурав дахь санал хураалт явуулж гишүүдийн олонхын дэмжлэг авсан саналаар шийдвэрлэнэ.

48.6.Улсын Их Хурал Цэцийн дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай шийдвэр гаргасан бол Их суудал уул шийдвэр болон түүний үндэслэлийг хэлэлцэж, Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх томъёоллоор санал хураана.

48.7.Зөвлөлдөх тасалгаанд саналаа илээр хураах бөгөөд Цэцийн гишүүний хэлсэн үг, тайлбар, үндэслэл, гаргасан санал нь нууц байна. Зөвлөлдөх хуралдааны нууцыг бусдад мэдээлэх, задруулах, тараахыг хориглоно.

48.8.Ам хуралдаан хийсэн тохиолдолд Цэцийн шийдвэрийн тогтоох хэсгийн агуулгыг бүрэлдэхүүний тогтоосон хугацаанд маргааны оролцогчид танилцуулж, нийтэд мэдээлнэ.

48.9.Ам хуралдаан хийгээгүй тохиолдолд Цэцийн шийдвэрийн тогтоох хэсгийн агуулгыг бүрэлдэхүүний тогтоосон хугацаанд нийтэд мэдээлнэ.

48.10.Цэцийн шийдвэр энэ хуулийн 48.8, 48.9-д заасны дагуу нийтэд мэдээлснээр хүчинтэй болно.

Тайлбар:Энэ зүйлд заасан "Цэцэд хамгийн удаан ажилласан гишүүн" гэдэгт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн тайлбарт заасан гишүүнийг ойлгоно.

49 дүгээр зүйл.Цэцийн шийдвэрийн үндэслэлийг хэлэлцэн тогтоох

49.1.Цэцийн шийдвэрийн үндэслэх хэсгийн төслийг бүрэлдэхүүний олонхоор дэмжсэн саналд үндэслэн зөвлөлдөх хуралдаан болсноос хойш 14 хоногийн дотор илтгэгч гишүүн, эсхүл бүрэлдэхүүний томилсон өөр гишүүн бичиж бүрэлдэхүүнд танилцуулна. Бүрэлдэхүүний бусад гишүүн саналаа бичгээр өгч болно.

49.2.Бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн энэ хуулийн 49.1-т заасан төслийн үндэслэх хэсэгт холбогдуулан саналаа бичгээр өгөх үүрэгтэй.

49.3.Энэ хуулийн 49.1-т заасан төслийг танилцуулснаас хойш 14 хоногийн дотор Цэцийн шийдвэрийн үндэслэх хэсгийг Зөвлөлдөх хуралдаанаар эцэслэн хэлэлцэнэ.

49.4.Энэ хуулийн 49.1-т заасан төсөлтэй танилцсан гишүүдийн талаас доошгүй нь Цэцийн шийдвэрийн үндэслэх хэсгийн төслийг дахин боловсруулах, нэмэлт судалгаа хийх, эсхүл үндэслэлд зарчмын өөрчлөлт оруулах санал гаргасан бол Зөвлөлдөх хуралдааныг 14 хүртэл хоногоор хойшлуулж болно.

49.5.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол бүрэлдэхүүнд орсон гишүүдийн олонхын саналаар Цэцийн шийдвэрийн үндэслэх хэсгийн агуулгыг тодорхойлно.

49.6.Илтгэгч гишүүн, эсхүл бүрэлдэхүүний томилсон өөр гишүүн Цэцийн шийдвэрийг Зөвлөлдөх хуралдаанаар хэлэлцсэн агуулгын дагуу бусад гишүүний саналыг тусган бүрэн эхээр нь бичгээр үйлдэнэ.

49.7.Дунд, Их суудлаас гаргасан шийдвэр хүчинтэй болсноос хойш хоёр сарын дотор гарын үсэг зурж ёсчилно.

49.8.Бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн бүр Цэцийн шийдвэрт гарын үсэг зурах үүрэгтэй.

49.9.Цэцийн шийдвэрийн үндэслэх, тогтоох хэсэгтэй санал бүрэн, эсхүл хэсэгчлэн нийлээгүй гишүүн энэ тухай тусгай саналаа бичгээр гаргах эрхтэй. Тусгай саналыг маргааны материалд хавсаргана.

49.10.Цэцийн шийдвэр, түүний үндэслэл гаргахаар зөвлөлдөх журмыг Дэгээр нарийвчлан зохицуулна.

50 дугаар зүйл.Цэцийн шийдвэрийн бүтэц

50.1.Цэцийн дүгнэлт нь доор дурдсан агуулгатай удиртгал, тодорхойлох, үндэслэх, тогтоох хэсгээс бүрдэнэ:

50.1.1. удиртгал хэсэгт Цэцийн шийдвэрийн нэр, дугаар, огноо, хуралдаан хийсэн газар, бүрэлдэхүүн, маргааны оролцогчийн нэр, хэлэлцсэн маргааны товч агуулгыг тусгана;

50.1.2. тодорхойлох хэсэгт маргаан үүсгэсэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийн товч утга, маргааны оролцогчдын тайлбар, шаардлагатай бусад мэдээлэл, баримтын агуулгыг тусгана;

50.1.3. үндэслэх хэсэгт маргааныг хянан шийдвэрлэхэд үндэслэл болсон Үндсэн хуулийн зүйл, заалтыг зааж, түүний утгыг тайлбарлаж, хэрхэн зөрчигдсөн эсэх үндэслэлийг хууль хэрэглээний аргачлал ашиглан бичих бөгөөд цугларсан баримт, мэдээллийн болон үндсэн оролцогчийн гаргасан үндэслэлийн учир холбогдлыг тодорхойлно;

50.1.4. тогтоох хэсэгт Үндсэн хууль зөрчигдсөн эсэхийг тогтоох бөгөөд дүгнэлтийн удирдлага болсон хуулийн нэр, түүний зүйл, заалт, маргааныг хянан шийдвэрлэж гаргасан шийдлийг хоёрдмол утгагүй, тодорхой заана. Үндсэн хууль зөрчсөн тухай шийдвэр гаргасан бол хууль, бусад шийдвэрийн зүйл, заалтын үйлчлэлийг түдгэлзүүлж эхлэх хугацааг тусгана.

50.2. Цэцийн тогтоол нь дор дурдсан агуулгатай удиртгал, тодорхойлох, үндэслэх, тогтоох хэсгээс бүрдэнэ:

50.2.1. удиртгал хэсэгт энэ хуулийн 50.1.1-т зааснаас гадна Цэцийн дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Улсын Их Хурлын шийдвэр байгаа бол түүний нэр, дугаар, эцэслэн хэлэлцсэн маргааны товч агуулгыг тусгана;

50.2.2. тодорхойлох хэсэгт энэ хуулийн 50.1.2-т зааснаас гадна Цэцийн дүгнэлт болон түүнийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Улсын Их Хурлын шийдвэр байгаа бол тэдгээрийн агуулга, үндэслэлийг тусгана;

50.2.3. үндэслэх хэсэгт энэ хуулийн 50.1.3-т зааснаас гадна Цэцийн дүгнэлт болон түүнийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Улсын Их Хурлын шийдвэр байгаа бол тухайн шийдвэрийг үндэслэлтэй, эсхүл үндэслэлгүй гэж үзсэн талаарх үндэслэлийг бичнэ;

50.2.4. тогтоох хэсэгт Үндсэн хууль зөрчигдсөн эсэхийг тогтоох бөгөөд тогтоолын удирдлага болсон хуулийн нэр, түүний зүйл, заалт, Цэцийн дүгнэлтийн талаарх Улсын Их Хурлын шийдвэр, эсхүл бусад шийдвэр байгаа бол түүнийг хүчингүй болгох эсэх талаар гаргасан шийдлийг хоёрдмол утгагүй зааж, хүчингүй болгох хууль, бусад шийдвэр бүхлээрээ буюу тэдгээрийн зөрчилтэй зүйл, заалтыг тодорхой тусгана.

50.3. Цэцийн шийдвэрт үг, үсэг, тооны зэрэг илэрхий алдаа гарсан бол тухайн шийдвэрийг гаргасан бүрэлдэхүүн залруулга хийж болно.

50.4. Маргаан үүсгэхтэй холбогдуулан Бага суудлаас гаргах магадлалд үндэслэх хэсэг бичихгүй бөгөөд маргаан үүсгэхээс татгалзсан магадлалд энэ хуулийн 40.1-т заасан үндэслэлийг эшилнэ.

50.5. Дунд, Их суудлаар маргааныг хэрэгсэхгүй болгохоор шийдвэрлэвэл энэ тухай магадлал гаргана. Уг магадлалын бүтэц нь энэ хуулийн 50.1-т заасан шаардлагыг хангана.

50.6.Маргааныг хянан шийдвэрлэх явцад бүрэлдэхүүн магадлал гаргах бөгөөд шийдвэрлэсэн асуудлын хүрээнд агуулгыг тодорхойлно.

51 дүгээр зүйл.Цэцийн шийдвэрийг биелүүлэх, нийтлэх болон бусад журам

51.1.Цэцийн шийдвэрийг нийт байгууллага, албан тушаалтан, иргэн заавал биелүүлэх үүрэгтэй.

51.2.Цэцийн дүгнэлт, тогтоол, энэ хуулийн 50.5, 53.1-т заасан магадлалыг ёсчилсон өдрөөс хойш ажлын таван өдрийн дотор цахим хуудсанд байршуулж, нийтлэх бөгөөд эдгээр шийдвэр нь ийнхүү нийтэлснээр хүчин төгөлдөр болно. Цэцийн гишүүн шаардлагатай гэж үзвэл тусгай саналаа эдгээр шийдвэрийн хамт нийтлүүлж болно.

51.3.Энэ хуулийн 51.2-д заасан шийдвэр, тусгай саналыг ёсчилсны дараагийн сард гарах "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлд нийтэлнэ.

51.4.Жил бүрийн нэгдүгээр сард багтаан өмнөх жилд гарсан энэ хуулийн 51.2-д заасан шийдвэр, тусгай саналыг Цэцийн шийдвэрийн эмхэтгэлд нийтэлнэ.

51.5.Цэцийн шийдвэрийг ёсчилсноос хойш ажлын таван өдрийн дотор маргааны үндсэн оролцогч болон Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, Улсын дээд шүүх, хууль зүйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага болон эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн системд хүргүүлнэ.

51.6.Бүрэлдэхүүн шаардлагатай гэж үзвэл Цэцийн шийдвэрийн агуулгыг нийтэд амаар танилцуулах өдрийг товлон.

51.7.Цэцийн шийдвэр, маргаан хянан шийдвэрлэх журмыг ойлгомжтой байдлаар нийтэд мэдээлнэ.

51.8.Энэ хуулийн 51.2-д заасан шийдвэр, тусгай саналыг амаар танилцуулах, нийтэд мэдээлэх, нийтлэхэд хүний эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэрээс бусад тухайн хүний хувийн мэдээллийг өөрийнх нь зөвшөөрөлгүйгээр задруулахыг хориглоно.

51.9.Дараах зайлшгүй шаардлага үүссэн гэж үзвэл бүрэлдэхүүн маргааны оролцогч, эсхүл бусад этгээдийн хувийн мэдээллийг нийтлэхгүй:

51.9.1.төрийн болон албаны нууц, байгууллагын нууц, хүний эмзэг мэдээллийг хамгаалах;

51.9.2.тухайн этгээдийн ашиг сонирхлыг хамгаалах.

51.10.Цэцийн шийдвэрийг хүргүүлэх, амаар танилцуулах, нийтэд мэдээлэх, нийтлэх журмыг Дэгээр нарийвчлан зохицуулна.

52 дугаар зүйл.Цэцийн шийдвэрийн үр дагавар

52.1.Маргааныг эцэслэн шийдвэрлэсэн Цэцийн шийдвэрт өөрөөр заагаагүй бол тухайн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсноор Үндсэн хууль зөрчсөн хууль, бусад

шийдвэр, түүний холбогдох зүйл, заалт хүчингүй болох бөгөөд хүчингүй болгох хугацааг тухайлан заана.

52.2.Хууль зүй, эдийн засаг, зохион байгуулалтын үр дагаврыг харгалзан хууль тогтоомж, бусад шийдвэр, түүний холбогдох зүйл, заалтыг хүчингүй болгох хугацааг шийдвэр гарснаас хойш байхаар тогтоох, эсхүл Цэцийн шийдвэрийг биелүүлэх арга, журмыг Цэцийн шийдвэрт тусган тодорхойлж болно.

52.3.Цэц захиргааны актын үндэслэл болж буй хууль, бусад шийдвэрийн заалтыг хүчингүй болгосон бол тухайн захиргааны акт, эсхүл түүний заалт нэгэн адил хүчингүй болно.

52.4.Хууль, бусад шийдвэр, тэдгээрийн холбогдох зүйл, заалт Үндсэн хууль зөрчсөн тухай Цэцийн шийдвэр гарснаар нийгмийн харилцаа зохицуулалтгүй орхигдохоор бол эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан тухайн нийгмийн харилцааг Цэцийн шийдвэрийн дагуу Үндсэн хуульд нийцүүлэн өөрчлөх буюу шинээр зохицуулах шийдвэр гаргах үүрэгтэй бөгөөд Цэц шийдвэртээ хугацааг зааж эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд үүрэг хүлээлгэж болно.

52.5.Хууль, түүний холбогдох зүйл, заалт Үндсэн хууль зөрчсөн тухай Цэцийн шийдвэр гарснаар Эрүүгийн хууль, эсхүл Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлагыг хөнгөрүүлэх үндэслэл бий болсон бол Цэцийн шийдвэрийг баримтлан хэргийг дахин хянаж болно.

52.6.Өргөдөл гаргагчийн үндсэн эрх зөрчигдсөн тухай Цэцийн шийдвэр гарсан бол уул эрхийг нь сэргээх үндэслэл болох бөгөөд үндсэн эрхийг зөрчсөн байгууллага, албан тушаалтан шийдвэр, бусад актаа Цэцийн шийдвэрийн дагуу Үндсэн хуульд нийцүүлэх үүрэгтэй.

53 дугаар зүйл.Түр түдгэлзүүлэх тухай магадлал

53.1.Маргаан хянан шийдвэрлэх явцад нийтийн ашиг сонирхолд ноцтой хохирол учрахаас урьдчилан сэргийлэх, олон нийтийн аюулгүй байдалд заналхийлж буй хүчирхийллээс хамгаалах, эсхүл үндсэн эрхээ эдэлснийх нь төлөө иргэнийг яллах ажиллагааг зогсоохын тулд нэн даруй арга хэмжээ авах шаардлагатай гэж бүрэлдэхүүн үзвэл маргаан бүхий хууль, бусад шийдвэрийн үйлчлэлийг бүхэлд нь, эсхүл хэсэгчлэн түр түдгэлзүүлэх тухай магадлал гаргаж болно.

53.2.Цэц хууль, бусад шийдвэрийн үйлчлэлийг түр түдгэлзүүлэх эсэхийг шийдвэрлэхдээ ам хуралдаан хийж болно. Нэн яаралтай тохиолдолд үндсэн оролцогчид, эсхүл бусад эрх бүхий этгээдээс тайлбар авахгүйгээр энэ хуулийн 53.1-т заасан магадлалыг гаргаж болно.

53.3.Түр түдгэлзүүлэх тухай магадлал гаргасан бол үндэслэлийг нь дурдахгүйгээр энэ тухай нийтэд даруй мэдээлэх бөгөөд магадлалын үндэслэлийг тусад нь үндсэн оролцогчид хүргүүлнэ.

53.4.Түр түдгэлзүүлэх тухай магадлал нь гурван сарын хугацаанд хүчинтэй байх бөгөөд бүрэлдэхүүний гишүүдийн дийлэнх олонхын саналаар уул хугацааг сунгаж болно.

53.5.Нэн яаралтай тохиолдолд Дунд, эсхүл Их суудлын ирц хүрэхгүй бол Цэцийн гурван гишүүн санал нэгтэйгээр гаргасан магадлалаар хууль, бусад шийдвэрийг түр түдгэлзүүлэхээр шийдвэрлэж болно. Ийнхүү гаргасан магадлал нэг сарын хугацаанд хүчинтэй байна.

НАЙМДУГААР БҮЛЭГ ТУСГАЙ ЖУРАМ

54 дүгээр зүйл.Хууль, бусад шийдвэрт холбогдох маргаантай асуудал

54.1.Дараах эрх бүхий этгээд өөрийн үндсэн чиг үүргийн хүрээнд дор дурдсан маргаантай асуудлаар Цэцэд хүсэлт гаргаж болно:

54.1.1.Улсын Их Хурлын гишүүдийн тавны нэгээс доошгүй, Ерөнхийлөгч эсхүл Ерөнхий сайд хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх асуудлаар;

54.1.2.Улсын Их Хурлын гишүүдийн тавны нэгээс доошгүй эсхүл Ерөнхий сайд зарлиг, Ерөнхийлөгчийн бусад шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх асуудлаар;

54.1.3.Улсын Их Хурлын гишүүдийн тавны нэгээс доошгүй эсхүл Ерөнхийлөгч Засгийн газрын шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх асуудлаар;

54.1.4.Улсын Их Хурлын гишүүдийн тавны нэгээс доошгүй эсхүл Ерөнхийлөгч Монгол Улс соёрхон батлах, нэгдэн орох олон улсын гэрээ нь Үндсэн хуульд нийцсэн эсэх асуудлаар тийнхүү соёрхон батлах, нэгдэн орох тухай хууль гарахаас өмнө.

54.2.Улсын Их Хурал, Засгийн газар, Ерөнхийлөгч Цэцээс тогтоосон хугацаанд энэ хуулийн 54.1-т заасан маргаантай асуудлаар тайлбар гаргаж болно.

54.3.Дунд суудал энэ хуулийн 54.1-т заасан маргаантай асуудлыг хянан шийдвэрлэж гаргасан дүгнэлтээ энэ хуулийн 45 дугаар зүйлд заасан журмын дагуу Улсын Их Хуралд хүргүүлж, 46.1.1-т заасан тохиолдолд тухайн маргаантай асуудлыг дахин хянан үзэж, эцсийн шийдвэр гаргана.

55 дугаар зүйл.Улсын дээд шүүх, Улсын ерөнхий прокурорын хүсэлтээр үүссэн маргаантай асуудал

55.1.Шүүх нь хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд хэрэглэх хууль Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж үзвэл тухайн хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлж, саналаа Улсын дээд шүүхийн холбогдох танхимд гаргах бөгөөд тухайн танхимын нийт шүүгчийн гуравны нэгээс доошгүй нь энэ саналыг үндэслэлтэй гэж үзвэл Цэцэд хүсэлт гаргана.

55.2.Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны шүүх хуралдаан нь хэрэг, маргааныг хяналтын журмаар хянан шийдвэрлэхэд хэрэглэх хууль Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж үзвэл тухайн хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлж, уг хуулийн талаарх хүсэлтийг Цэцэд гаргана.

55.3.Шүүхийн ерөнхий зөвлөл Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 73.2-т заасны дагуу саналаа Улсын дээд шүүхэд хүргүүлэх бөгөөд Улсын дээд шүүхийн

нийт шүүгчийн хуралдаанаар энэ саналыг хэлэлцэж үндэслэлтэй гэж үзвэл Цэцэд хүсэлт гаргана.

55.4.Энэ хуулийн 55.1, 55.2-т заасны дагуу Цэцэд хүсэлт гаргаагүй бол тухайн эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдаанд оролцсон яллагчийн саналаар Улсын ерөнхий прокурор тухайн хууль Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх хүсэлтийг Цэцэд гаргаж болно.

55.5.Энэ хуулийн 55.1, 55.2, 55.4-т заасан санал, хүсэлт нь тухайн хэргийн үйл баримтад уг хуулийг хэрэглэснээр Үндсэн хууль зөрчигдөнө гэж үзсэн үндэслэлийг тодорхой, дэлгэрэнгүй тусгана.

55.6.Энэ хуулийн 55.1, 55.2, 55.3, 55.4-т заасан хүсэлтийн дагуу маргаан хянан шийдвэрлэхэд энэ хуулийн 54.2, 54.3-д заасныг баримтална.

55.7.Маргааны оролцогч иргэн хуулийн заалтыг үндсэн эрх зөрчсөн гэж үзэн Цэцэд өргөдөл гаргасан эсэхээс үл хамааран энэ хуулийн 55.1, 55.2, 55.3, 55.4-т заасан хүсэлтийг гаргаж болно.

55.8.Цэц нь Улсын дээд шүүхийн холбогдох танхим, эсхүл санал гаргасан шүүхийн явуулж байгаа хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогчид тайлбар гаргах боломж олгоно.

55.9.Шүүхийн хянан шийдвэрлэж байгаа хэрэг, маргааны аль нэг тал нь энэ хуулийн 55.1-т заасан саналыг гаргах талаар тухайн шүүхэд, энэ хуулийн 55.2-т заасан хүсэлтийг гаргах талаар хяналтын шатны шүүх бүрэлдэхүүнд тус тус хандах эрхтэй.

56 дугаар зүйл.Албан тушаалтанд холбогдох маргаантай асуудал

56.1.Улсын Их Хурлын гишүүдийн тавны нэгээс доошгүй, Ерөнхийлөгч эсхүл Ерөнхий сайд, Улсын дээд шүүх, Улсын ерөнхий прокурор дараах маргаантай асуудлаар Цэцэд хүсэлт гаргаж болно:

56.1.1.Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурорын шийдвэр, бусад акт Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх;

56.1.2.Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн, Ерөнхий сайд Үндсэн хууль, эсхүл бусад хуулийг санаатай зөрчсөн нь Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, Ерөнхий сайдыг огцруулах, Улсын Их Хурлын гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл болох эсэх.

56.2.Энэ хуулийн 56.1-т заасан хүсэлтэд Үндсэн хууль зөрчсөн, эсхүл огцруулах, эгүүлэн татах талаарх үндэслэл, нотолгоог тусгана.

56.3.Их суудал энэ хуулийн 56.1-т заасан хүсэлтээр үүсгэсэн маргааныг ам хуралдаанаар хэлэлцэж, Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх, эсхүл огцруулах, эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэх тухай дүгнэлт гаргаж Улсын Их Хуралд хүргүүлнэ.

56.4.Цэцийн ам хуралдаанд энэ хуулийн 56.1.1, 56.1.2-т заасан албан тушаалтныг оролцуулна. Тухайн албан тушаалтан ам хуралдаанд өөрийн биеэр

оролцох боломжгүй талаар санал гаргавал Цэц төлөөлөгч оролцуулахыг даалгах, эсхүл хуралдааныг нэг удаа хойшлуулах шийдвэрийг гаргаж болно.

56.5.Цэц дүгнэлтдээ дараах асуудлын үндэслэлийг тодорхой бичнэ:

56.5.1.Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор нь шийдвэр, бусад актаараа Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх;

56.5.2.Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн, Ерөнхий сайд Үндсэн хууль, эсхүл бусад хууль зөрчсөн нь Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, Ерөнхий сайдыг огцруулах, Улсын Их Хурлын гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл болох эсэх.

57 дугаар зүйл.Үндсэн эрхийн маргаан

57.1.Үндсэн эрхийн маргааныг Дунд суудлаар хянан шийдвэрлэж дүгнэлт гаргана.

57.2.Үндсэн эрхийн маргаанд ашиг сонирхол нь хөндөгдсөн холбогдох этгээд тогтоосон хугацаанд тайлбар гаргаж болно.

57.3.Өргөдөл нь хууль тогтоомж Үндсэн хуульд нийцсэн эсэх асуудлыг хөндөж байгаа бол Улсын Их Хурал, Засгийн газар Цэцээс тогтоосон хугацаанд тайлбар гаргаж болно.

57.4.Үндсэн эрхийн маргааныг ам хуралдаанаар хэлэлцэхээр шийдвэрлэсэн бол энэ хуулийн 57.3-т заасан этгээд хуралдаанд оролцож болох бөгөөд энэ хуулийн 57.2-т заасан этгээдийг хуралдаанд оролцуулж болно.

57.5.Дунд суудал өргөдлийг үндэслэлтэй гэж шийдвэрлэсэн бол хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллага, албан тушаалтны ямар шийдвэр, бусад акт нь Үндсэн хуулийн аль заалтаар хамгаалагдсан үндсэн эрхийг зөрчсөн тухай үндэслэлийг дүгнэлтдээ тодорхой -заана. Үндсэн хууль зөрчсөн гэж шийдвэрлэсэн шийдвэр, бусад актыг давтан гаргасан тохиолдол бүр нь Үндсэн хуулийн зөрчил болно хэмээн дүгнэлтдээ зааж болно.

57.6.Үндсэн эрх зөрчсөн шийдвэрийн үйлчлэлийг Цэцийн дүгнэлт хүчин төгөлдөр болсноор түдгэлзүүлж, уг асуудлыг үндсэн эрхэд нийцүүлэн дахин шийдвэрлүүлэхээр эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд шилжүүлнэ. Цэц шүүхийн шийдвэрийн үйлчлэлийг түдгэлзүүлсэн тохиолдолд Үндсэн хуулийн Тавьдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 3-т заасны дагуу үндсэн эрхийг хамгаалах асуудлыг Улсын дээд шүүхэд шилжүүлнэ.

57.7.Бүрэлдэхүүн зайлшгүй шаардлагатай гэж үзвэл энэ хуулийн 57.6-д заасан шийдвэрийн үйлчлэлийг Цэцийн дүгнэлт хүчинтэй болсноор түдгэлзүүлэх тухай магадлал гаргаж болно.

57.8.Энэ хуулийн 57.6-д заасан шүүх, бусад байгууллага, албан тушаалтан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд Цэцийн дүгнэлтийн дагуу тухайн асуудлыг үндсэн эрхэд нийцүүлэн шийдвэрлэж, холбогдох шийдвэрийг хүчингүй болгох бөгөөд иргэний үндсэн эрхийг сэргээх, цаашид зөрчигдөхөөс сэргийлэх арга хэмжээ авна.

57.9.Хууль тогтоомж Үндсэн хууль зөрчсөн талаар гаргасан өргөдлийг үндэслэлтэй гэж шийдвэрлэсэн бол энэ хуулийн 45.2, 45.3-т заасны дагуу тухайн хууль тогтоомжийг Цэцийн эцсийн шийдвэр гарах хүртэл хугацаагаар түдгэлзүүлж, дүгнэлтийг Улсын Их Хуралд хүргүүлэх бөгөөд Улсын Их Хурал энэ хуулийн 45.5, 45.6-т заасны дагуу хэлэлцэж тогтоол гаргана.

57.10.Улсын Их Хурал энэ хуулийн 45.5, 45.6-т заасан хугацаанд Цэцийн дүгнэлтийг хэлэлцэж хүлээн зөвшөөрөөгүй, эсхүл уул хугацаанд зохих шийдвэр гаргаагүй бол тухайн маргааныг дахин хянан үзэж, эцсийн шийдвэр гаргана.

57.11.Энэ хуулийн 57.6-д заасан шийдвэр нь Үндсэн хууль зөрчсөн хууль тогтоомжид үндэслэн гарсан бол тухайн хууль тогтоомжийг мөн адил түдгэлзүүлж, энэ хуулийн 57.9, 57.10-т заасны дагуу шийдвэрлэнэ.

57.12.Сонгох, сонгогдох эрхтэй холбоотой үндсэн эрхийн маргааныг хянан шийдвэрлэхэд энэ зүйл болон энэ хуулийн 58 дугаар зүйлийг баримтална.

58 дугаар зүйл.Сонгох, сонгогдох үндсэн эрхийн маргаан

58.1.Сонгуулийн эрх бүхий иргэн дараах үндэслэл бүхий өргөдлийг Цэцэд гаргаж болно:

58.1.1.сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр, бусад актын улмаас тухайн иргэний сонгох эрх нь зөрчигдсөн;

58.1.2.нэр дэвшигчийг эсхүл намын нэрийн жагсаалтыг бүртгэх эсэх зэрэг асуудлаарх сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр, бусад акт тухайн иргэний сонгогдох эрхийг зөрчсөн.

58.2.Энэ хуулийн 58.1-т заасан өргөдөл нь тойрогт явуулсан сонгуультай холбоотой бол зөвхөн тухайн тойргийн сонгогч өргөдөл гаргах эрхтэй.

58.3.Энэ хуулийн 58.1-т заасан өргөдлөөр маргаан үүсгэснээс хойш дөрвөн сарын дотор Дунд суудал хянан шийдвэрлэж, дараах дүгнэлтийн аль нэгийг гаргана:

58.3.1.энэ хуулийн 58.1.1-т заасан маргааныг хэлэлцэхэд сонгох эрх зөрчигдсөн нь тогтоогдсон бөгөөд энэ нь сонгуулийн дүн, суудал хуваарилалтад нөлөөлсөн тохиолдолд тухайн сонгуулийг бүхэлд нь, эсхүл хэсэгчлэн хүчингүй болгох;

58.3.2.энэ хуулийн 58.1.2-т заасан маргааныг хэлэлцэхэд сонгогдох эрх зөрчигдсөн нь тогтоогдсон бөгөөд энэ нь сонгуулийн дүн, суудал хуваарилалтад нөлөөлсөн тохиолдолд тухайн сонгуулийг бүхэлд нь, эсхүл хэсэгчлэн хүчингүй болгох;

58.3.3.сонгох, эсхүл сонгогдох эрх зөрчигдсөнийг тогтоох;

58.3.4.маргааныг хэрэгсэхгүй болгох.

59 дүгээр зүйл.Ард нийтийн санал асуулга, сонгуульд холбогдох маргаантай асуудал

59.1.Улсын Их Хурлын гишүүдийн тавны нэгээс доошгүй нь ард нийтийн санал асуулга, Улсын Их Хурал, түүний гишүүний, эсхүл Ерөнхийлөгчийн

сонгуулийн талаарх сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх маргаантай асуудлаар Цэцэд хүсэлт гаргаж болно.

59.2.Энэ хуулийн 59.1-т заасан хүсэлтийг санал асуулга, эсхүл тухайн сонгуулийн дүнг танилцуулсан өдрөөс хойш хоёр сарын дотор гаргана.

59.3.Энэ хуулийн 59.1-т заасан хүсэлтийг дараах үндэслэлээр гаргана:

59.3.1.ард нийтийн санал асуулга, эсхүл сонгуулийг бэлтгэх, явуулах, дүнг гаргах явцад нийтээрээ, тэгш, чөлөөтэй, шууд сонгох эрхийн үндсэн дээр саналаа нууцаар гаргах Үндсэн хуулийн зарчмыг зөрчсөн нь Улсын Их Хурлын суудал хуваарилалт, Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн, эсхүл ард нийтийн санал асуулгын дүнд нөлөөлсөн;

59.3.2.нэр дэвшигчийг, эсхүл намын нэрийн жагсаалтыг бүртгэхтэй холбогдсон сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн.

59.4.Дунд суудал энэ хуулийн 59.1-т заасан хүсэлтээр маргаан үүсгэснээс хойш дөрвөн сарын дотор хянан шийдвэрлэж, дараах дүгнэлтийн аль нэгийг гаргана:

59.4.1.энэ хуулийн 59.3.1-т заасан маргаантай асуудлыг хэлэлцээд Үндсэн хуулийн зөрчлийг тогтоох бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд Улсын Их Хурлын гишүүний суудал хуваарилалтыг зөвтгөх, эсхүл тухайн тойргийн сонгуулийг хүчингүй болгох;

59.4.2.энэ хуулийн 59.3.2-т заасан маргаантай асуудлыг хэлэлцээд сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөнийг тогтоох бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд сонгуулийг бүхэлд нь, эсхүл хэсэгчлэн хүчингүй болгох;

59.4.3.маргаантай асуудлын хүрээнд Үндсэн хууль зөрчигдсөн гэдгийг тогтоох;

59.4.4.маргаантай асуудлыг хэрэгсэхгүй болгох.

59.5.Энэ хуулийн 59.1-т заасан хүсэлтийг энэ хуулийн 54.2, 54.3-т заасны дагуу хянан шийдвэрлэнэ.

ЕСДҮГЭЭР БҮЛЭГ БУСАД ЗҮЙЛ

60 дугаар зүйл.Хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага

60.1.Маргааны оролцогч, эсхүл бусад этгээд хуралдааны дэгийг зөрчсөн, дэгийг сахих талаарх шийдвэрийг үл биелүүлсэн, эсхүл Цэцийг үл хүндэтгэсэн бол сануулах, тухайн хүнийг Цэцийн хуралдааны танхимаас албадан гаргах, Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлагыг хүлээлгэнэ.

60.2.Цэц, түүний гишүүнийг маргаан хянан шийдвэрлэх чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд хөндлөнгөөс оролцох, шахалт, дарамт үзүүлэх, бусад хэлбэрээр нөлөөлөхийг оролдсон, Цэцийн шийдвэрийг биелүүлээгүй иргэн, байгууллага, албан тушаалтан, бусад этгээдэд Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

60.3.Цэцэд хандах эрхээ урвуулан ашигласан, эсхүл хариу өгсөн, шийдвэр гаргасан асуудлаар удаа дараа хандаж хэвийн үйл ажиллагаанд саад учруулсан бол Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

60.4.Шинжээч, гэрч санаатайгаар худал дүгнэлт гаргасан, мэдүүлэг өгсөн, мэдүүлэг өгөхөөс хууль бусаар зайлсхийсэн, татгалзсан тохиолдолд хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

61 дүгээр зүйл.Хууль хүчин төгөлдөр болох

61.1.Энэ хуулийг 2024 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2024 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ТУХАЙ
/шинэчилсэн найруулга/

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ
НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ

1 дүгээр зүйл.Хуулийн зорилт

1.1.Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц /цаашид "Цэц" гэх/-ийн бүрэн эрх, үйл ажиллагааны үндсэн зарчим, зохион байгуулалт, бие даасан байдлын баталгаа, Цэцийн гишүүний эрх зүйн байдлыг тогтоохтой холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

2 дугаар зүйл.Хууль тогтоомж

2.1.Цэцийн тухай хууль тогтоомж нь Монгол Улсын Үндсэн хууль /цаашид "Үндсэн хууль" гэх/,¹ Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хууль, энэ хууль болон тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан бусад хууль тогтоомжоос бүрдэнэ.

2.2.Үндсэн хууль зөрчсөн тухай маргааныг Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн дагуу хянан шийдвэрлэнэ.

3 дугаар зүйл.Цэцийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим

3.1.Цэц үйл ажиллагаандаа гагцхүү Үндсэн хуульд захирагдах, Үндсэн хуульд нийцсэн хууль дээдлэх, тал үл харах, судалгаанд үндэслэх, бие даасан, нээлттэй байх үндсэн зарчмыг баримтална.

4 дүгээр зүйл.Үндсэн хуулийн цэц, түүний бүрэн эрх

4.1.Цэц Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах, иргэний үндсэн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах баталгаа бөгөөд Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий Үндсэн хуулийн шүүх мөн.

4.2.Цэц дараах маргааныг хянан шийдвэрлэж дүгнэлт гаргах замаар энэ хуулийн 4.1-д заасан бүрэн эрхээ хэрэгжүүлнэ:

4.2.1.хууль, зарлиг, Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн бусад шийдвэр, Засгийн газрын шийдвэр, Монгол Улсын олон улсын гэрээ Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх;

4.2.2.ард нийтийн санал асуулга, Улсын Их Хурал, түүний гишүүний ба Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаар сонгуулийн төв байгууллагын гаргасан шийдвэр Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх;

¹ Монгол Улсын Үндсэн хууль "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 1992 оны 1 дугаарт нийтлэгдсэн.

4.2.3.Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх;

4.2.4.Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, Ерөнхий сайдыг огцруулах, Улсын Их Хурлын гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэх;

4.2.5.үндсэн эрхийн маргаан.

4.3.Энэ хуулийн 4.2.1, 4.2.2-т заасан дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хүлээн зөвшөөрөөгүй бол Цэц дахин хянан үзэж эцсийн шийдвэр гаргана.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ ЦЭЦИЙН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ

5 дугаар зүйл.Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлага

5.1.Цэцийн гишүүн Үндсэн хуулийн Жаран тавдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан болзлоос гадна дараах шаардлагыг хангана:

5.1.1.эрх зүйч мэргэжилтэй;

5.1.2.Цэцийн гишүүнээр ажиллах мэдлэг, чадвар, ёс зүйтэй.

5.2.Дараах иргэнийг Цэцийн гишүүнээр томилохыг хориглоно:

5.2.1.төрийн алба хаах насны дээд хязгаарт хүрсэн;

5.2.2.сүүлийн дөрвөн жилийн хугацаанд улс төрийн болон улс төрийн намын удирдах албан тушаал эрхэлсэн;

5.2.3.эрүүгийн хариуцлага хүлээж байсан.

6 дугаар зүйл.Цэцийн гишүүнийг томилох

6.1.Цэц есөн гишүүнээс бүрдэх бөгөөд тэдгээрийн гурвыг Улсын Их Хурал, гурвыг Ерөнхийлөгч, гурвыг Улсын дээд шүүх /цаашид "эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан" гэх/-ийн санал болгосноор Улсын Их Хурал зургаан жилийн хугацаагаар томилно. Цэцийн гишүүнээр зөвхөн нэг удаа дахин томилж болно.

6.2.Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийн хугацаа дуусах өдрөөс 45-аас доошгүй хоногийн өмнө, эсхүл гишүүний бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болсон өдрөөс хойш 45-аас доошгүй хоногийн дотор эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан нь Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлагыг хангасан иргэнийг нэр дэвшүүлж, саналаа Улсын Их Хуралд энэ хуулийн 6.6-д заасан танилцуулга, холбогдох баримт бичгийн хамт хүргүүлнэ.

6.3.Улсын Их Хурал Цэцийн гишүүнд нэр дэвшигчийг санал болгохдоо дараах журмыг баримтална:

6.3.1.Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийн хугацаа дуусах өдрөөс хоёроос доошгүй сарын өмнө, эсхүл гишүүний бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болсон өдрөөс хойш ажлын 15 өдрийн дотор, хэрэв чуулганы чөлөө цагт эдгээр

нөхцөл бий болсон бол ээлжит чуулган эхэлсэн өдрөөс хойш ажлын 15 өдрийн дотор Улсын Их Хурал дахь олонх, цөөнхөөс тэнцвэртэйгээр, аль ч нам, эвсэл олонх болоогүй бол Улсын Их Хуралд суудал авсан нам, эвслийг авсан суудлын тоогоор нь хувь тэнцүүлж бүрдүүлсэн 9 гишүүн бүхий ажлын хэсгийг Улсын Их Хурал байгуулна. Нам, эвслийн бүлэг ажлын хэсгийн гишүүнээ өөрөө сонгоно;

6.3.2.Ажлын хэсэг байгуулагдсан өдрөөсөө хойш ажлын 15 өдрийн дотор нийт гишүүнийхээ гуравны хоёрын саналаар Цэцийн гишүүнд нэр дэвшигчийг сонгоно.

6.4.Ерөнхийлөгч Цэцийн гишүүнд нэр дэвшигчийг санал болгох тухай захирамж гаргана.

6.5.Улсын дээд шүүх хяналтын шатны шүүхийн шүүгчдээс Цэцийн гишүүнд нэр дэвшигчийг нийт шүүгчийнхээ олонхын саналаар нууц санал хураалтаар сонгоно. Улсын Их Хурал хяналтын шатны шүүхийн шүүгчийг Цэцийн гишүүнээр томилсноор Улсын дээд шүүхийн шүүгчийн бүрэн эрх нь дуусгавар болно.

6.6.Эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан саналаа Улсын Их Хуралд хүргүүлэхээс өмнө тухайн нэр дэвшигч Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлагыг бүрэн хангасан талаарх танилцуулгыг цахим хуудастаа таваас доошгүй ажлын өдөр байршуулна.

6.7.Улсын Их Хурлын Хууль зүйн байнгын хороо энэ хуулийн 6.2-т заасны дагуу санал болгосон нэр дэвшигчийн сонголыг холбогдох хуульд заасны дагуу зохион байгуулна. Цэцийн гишүүнээр дахин томилогдох тохиолдолд нэр дэвшигчийн сонголд оруулахгүй.

6.8.Энэ хуулийн 6.2-т заасны дагуу санал болгосон нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал томилохоос татгалзсан бол санал гаргасан байгууллага, албан тушаалтан 30 хоногийн дотор энэ зүйлд заасны дагуу өөр нэр дэвшигчийг санал болгоно.

6.9.Эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан Цэцийн гишүүнд тавих болзол, шаардлагыг хангах боломжтой хүмүүсийг судлах, ярилцлага хийх, ил тод байх, олон нийтийн болон мэргэжлийн оролцоог хангах зэрэг асуудлыг зохицуулсан журмыг энэ хуульд нийцүүлэн баталж, цахим хуудастаа байршуулна.

7 дугаар зүйл.Цэцийн гишүүний бүрэн эрх эхлэх, дуусгавар болох

7.1.Цэцийн гишүүний бүрэн эрх томилогдсон өдрөөс эхэлж энэ хуулийн 7.2-т заасан үндэслэлээр дуусгавар болох хүртэл үргэлжилнэ.

7.2.Цэцийн гишүүний бүрэн эрх дараах үндэслэлээр дуусгавар болно:

7.2.1.нас барсан;

7.2.2.бүрэн эрхийн хугацаа дуусаж дараагийн гишүүн томилогдсон;

7.2.3.чөлөөлөгдөх хүсэлт гаргасныг үндэслэн Улсын Их Хурал чөлөөлсөн;

7.2.4.Монгол Улсын иргэний харьяаллаас гарсан;

7.2.5.энэ хуулийн 21 дүгээр зүйлд заасны дагуу Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах тухай Улсын Их Хурлын шийдвэр гарсан;

7.2.6.гэмт хэрэг үйлдсэн талаар шүүхийн шийдвэр хуулийн хүчин төгөлдөр болсон.

7.3.Цэцийн гишүүнээр томилогдсоноос хойш төрийн алба хаах насны дээд хязгаарт хүрсэн нь тухайн гишүүний бүрэн эрх дуусгавар болох үндэслэл болохгүй.

8 дугаар зүйл.Цэцийн гишүүний тангараг

8.1.Цэцийн гишүүн томилогдсоноос хойш 30 хоногийн дотор “Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн би Монгол Улсын Үндсэн хуулийг чин үнэнчээр хамгаалж, маргааныг гагцхүү Үндсэн хуульд захирагдан тал үл харж, хараат бус, шударгаар хянан шийдвэрлэж, Цэцийн гишүүний үүргээ чандлан биелүүлэхээ тангараглая” хэмээн Цэцийн хуралдааны танхимд Үндсэн хуульд тангараг өргөнө.

8.2.Цэцийн гишүүний тангараг өргөх журмыг Үндсэн хуулийн цэцийн дэг /цаашид “Дэг” гэх/-ээр зохицуулна.

9 дүгээр зүйл.Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүн

9.1.Цэц маргааныг Бага, Дунд, Их суудлын бүрэлдэхүүнтэй хянан шийдвэрлэнэ.

9.2.Бага суудал гурван гишүүнээс, Дунд суудал зургаан гишүүнээс, Их суудал нийт гишүүнээс тус тус бүрдэнэ.

10 дугаар зүйл.Цэцийн зөвлөгөөн

10.1.Цэцийн нийт гишүүнээс бүрдсэн Цэцийн зөвлөгөөн /цаашид “Зөвлөгөөн” гэх/ ажиллана.

10.2.Зөвлөгөөнд хүндэтгэн үзэх шалтгаантайгаас бусад Цэцийн гишүүн оролцоно. Зөвлөгөөнийг долоогоос доошгүй гишүүн хүрэлцэн ирснээр хүчинтэйд тооцох бөгөөд энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол Зөвлөгөөнд оролцсон гишүүдийн олонхын саналаар асуудлаа шийдвэрлэнэ.

10.3.Зөвлөгөөн дараах асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэнэ:

10.3.1.Цэцийн даргыг сонгох, чөлөөлөх, огцруулах;

10.3.2.Үндсэн хуулийн цэцийн дэгийг батлах;

10.3.3.Бага, Дунд суудлын бүрэлдэхүүний хуваарийг жил бүр батлах;

10.3.4.Цэцийн төсвийн талаар санал гаргах, төсвийн гүйцэтгэлтэй танилцах;

10.3.5.Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх эсэхийг шийдвэрлэх;

10.3.6.Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэхийг тогтоох, энэ тухай шийдвэрээ Улсын Их Хуралд хүргүүлэх;

10.3.7.Цэцийн ажлын алба /цаашид “ажлын алба” гэх/-ны бүтэц, орон тоо, дүрмийг батлах;

10.3.8.Цэцийн даргын саналаар ажлын албаны дарга, Цэцийн судалгааны төвийн эрхлэгчийг томилох, чөлөөлөх, огцруулах;

10.3.9.Ажлын албаны үйл ажиллагааны тайлан, мэдээлэл сонсох, чиглэл өгөх;

10.3.10.Цэцийн гишүүдийн гуравны нэгээс доошгүйн санал болгосон асуудал.

10.4.Зөвлөгөөн хэлэлцсэн асуудлаараа хууль тогтоомжид нийцүүлэн тогтоол гаргана.

10.5.Зөвлөгөөний хуралдааны тэмдэглэлийг хөтлөн баримтжуулж, архивын нэгж үүсгэн хадгална.

10.6.Дэгийг Цэцийн цахим хуудаст байршуулна.

10.7.Зөвлөгөөн ээлжит болон ээлжит бус хэлбэртэй байна. Ээлжит Зөвлөгөөнийг улиралд нэгээс доошгүй удаа хуралдуулна. Ээлжит бус Зөвлөгөөнийг энэ хуулийн 11.2-т заасан хугацаанд, эсхүл Цэцийн гишүүдийн гуравны нэгээс доошгүй нь, эсхүл Цэцийн даргын саналаар хуралдуулна.

10.8.Цэцийн гишүүн Зөвлөгөөнөөр хэлэлцэх асуудалтай гурваас доошгүй ажлын өдрийн өмнө урьдчилан танилцаж, хуралдаанд оролцох, санал гаргах тэгш боломжоор хангагдана.

10.9.Зөвлөгөөний ажиллах журмыг Дэгээр зохицуулна.

11 дүгээр зүйл.Цэцийн дарга, түүний бүрэн эрх

11.1.Цэцийн даргыг гурван жилийн хугацаагаар сонгох бөгөөд нэг удаа улируулан сонгож болно.

11.2.Цэцийн даргын бүрэн эрх дуусгавар болсон бол Цэцийн нийт гишүүн бүрдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор түүнийг нөхөн сонгоно. Зөвлөгөөнд Цэцийн нийт гишүүн оролцох, саналаа өгөх үүрэгтэй.

11.3.Цэцийн гишүүд дотроосоо нэр дэвшүүлэн нууцаар санал хурааж нийт гишүүний олонхын санал авсан хүнийг Цэцийн даргаар сонгоно. Цэцийн даргад гурав буюу түүнээс дээш гишүүн нэр дэвшиж, анхны санал хураалтаар хэн нь ч нийт гишүүний олонхын санал авч чадаагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр хүний талаар дахин санал хурааж нийт гишүүний олонхын санал авсан хүнийг Цэцийн даргаар сонгоно.

11.4.Цэцийн дарга нь гишүүний бүрэн эрхээс гадна дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

11.4.1.Цэцийг дотоод, гадаадад төлөөлөх;

11.4.2.Зөвлөгөөнийг хуралдуулах, даргалах;

11.4.3.төрийн бусад байгууллагатай харилцахдаа Цэцийн бие даасан байдлыг сахин хамгаалах;

11.4.4.Цэцийн төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх, Цэцийн төсвийн төслийг Улсын Их Хуралд хүргүүлэх;

11.4.5.Цэцийн гишүүний саналаар судлаачийг нь томилох, чөлөөлөх;
11.4.6.хуульд заасан бусад.

11.5.Цэцийн дарга маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой бүрэн эрхийнхээ хүрээнд тогтоол, бусад бүрэн эрхийнхээ хүрээнд тушаал гаргана.

11.6.Цэцийн тамгыг Цэцийн дарга барина.

11.7.Цэцийн даргын түр эзгүйд Цэцэд хамгийн удаан ажилласан гишүүн Цэцийн даргын үүргийг түр орлон гүйцэтгэнэ.

Тайлбар:Энэ зүйлд заасан “Цэцэд хамгийн удаан ажилласан гишүүн” гэдэгт хамгийн эхний дугаар бүхий Улсын Их Хурлын тогтоолоор томилогдсон гишүүнийг, хэрэв Улсын Их Хурлын нэг тогтоолоор хэд хэдэн Цэцийн гишүүнийг томилсон бол тухайн тогтоол дахь нэрсийн дараалалд хамгийн эхэнд бичигдсэн гишүүнийг ойлгоно.

12 дугаар зүйл.Цэцийн ажлын алба

12.1.Цэц нь Цэцийн үйл ажиллагааг хэвийн, тасралтгүй, аюулгүй явуулах, ажиллах нөхцөлөөр хангах, санхүү, аж ахуй, техник, зохион байгуулалтын туслалцаа үзүүлэх чиг үүрэг бүхий мэргэшсэн, чадварлаг ажлын албатай байна.

12.2.Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасны дагуу өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг шаардлага хангасан эсэх, Цэц урьд нь тухайн асуудлыг шийдвэрлэсэн эсэхийг нягтлан үзэж, бүртгэсэн эсэх талаар үндэслэл бүхий хариуг маргагчид өгөх чиг үүрэг бүхий Ерөнхий бүртгэгч, мөн энэ чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд туслах үүрэг бүхий бүртгэгч ажиллана.

12.3.Ерөнхий бүртгэгч долоогоос доошгүй жил, бүртгэгч гурваас доошгүй жил тус тус мэргэжлээрээ ажилласан байх бөгөөд тэдгээр нь хуульчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөлтэй байна.

12.4.Цэцийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх зорилго бүхий судалгааны төв, номын сан, тусгай архив болон зохион байгуулалтын бусад нэгж ажиллана.

13 дугаар зүйл.Цэцийн гишүүний туслах, судлаач

13.1.Цэцийн гишүүн туслахтай байна. Цэцийн гишүүний туслахыг томилох, чөлөөлөхөд тухайн гишүүний саналыг үндэслэнэ.

13.2.Цэцийн гишүүн маргаан хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой судалгаа хийх чиг үүрэг бүхий гурав хүртэл судлаачтай байна. Судлаач нь харьцуулсан эрх зүйн судалгаа хийх чадвартай эрх зүйч байна.

13.3.Их, дээд сургууль, төрийн бусад байгууллагын удирдлагатай харилцан тохиролцсоны үндсэн дээр тухайн байгууллагын албан хаагчийг Цэцийн гишүүний судлаачаар хоёр жил хүртэл хугацаагаар сэлгэн ажиллуулж болно.

13.4.Цэцийн гишүүний хүсэлтээр анх илгээсэн байгууллага болон энэ хуулийн 13.3-т заасан албан хаагчийн өөрийнх нь зөвшөөрснөөр сэлгэн ажиллуулах хугацааг нэг жил хүртэл хугацаагаар сунгаж болно. Албан хаагчийг сэлгэн ажиллуулахдаа эрхэлж байгаа албан тушаалын ангилал, зэрэглэл, цалин хөлс, зэрэг дэвийг бууруулахгүй.

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ ЦЭЦИЙН ГИШҮҮНИЙ ХАРААТ БУС, ЦЭЦИЙН БИЕ ДААСАН БАЙДАЛ

14 дүгээр зүйл.Цэцийн гишүүний хараат бус байдал

14.1.Цэцийн гишүүн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ хараат бус, эрх тэгш байх бөгөөд бусад гишүүний хараат бус байдалд хүндэтгэлтэй хандана.

14.2.Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, Ерөнхий сайд, Улсын Их Хурлын болон Засгийн газрын гишүүн, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор, төрийн болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, бусад аливаа байгууллага, албан тушаалтан, иргэн хэн боловч Цэцийн гишүүнийг бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд хөндлөнгөөс оролцох, шууд болон шууд бусаар нөлөөлөхийг хориглоно. .

14.3.Цэцийн гишүүн маргаан хянан шийдвэрлэх явцад бусад этгээдээс нөлөөлөхөөр оролдсон үйлдэл, эс үйлдэхүйг тэмдэглэн баталгаажуулах зорилгоор нөлөөллийн мэдүүлэг хөтөлнө.

14.4.Цэцийн гишүүний нөлөөллийн мэдүүлгийн зорилго, хууль зөрчсөнөөс үүсэх үр дагаврын талаар маргаан үүсгэсэн дарууд тухайн маргааны оролцогчид тайлбарлан, энэ тухай баримтжуулна.

14.5.Цэцийн гишүүн нөлөөллийн мэдүүлэг хөтөлсөн бол маргааны материалд хавсаргаж, хувийг Цэцийн даргад хүргүүлнэ.

14.6.Цэцийн дарга нөлөөллийн мэдүүлэгт тэмдэглэн баталгаажуулсан үйлдэл, эс үйлдэхүйг шалгуулахаар зохих байгууллага, албан тушаалтанд шилжүүлнэ.

14.7.Энэ хуулийн 14.6-д заасны дагуу шилжүүлсэн баримт бичгийг хүлээн авснаас хойш 30 хоногийн дотор тухайн байгууллага, албан тушаалтан шийдвэрлэж, нөлөөллийн мэдүүлэг хөтөлсөн Цэцийн гишүүн болон Цэцийн даргад хариу мэдэгдэнэ.

14.8.Ажлын алба энэ хуулийн 14.7-д заасны дагуу ирүүлсэн шийдвэрийг тухай бүр нийтэд мэдээлнэ.

15 дугаар зүйл.Цэцийн гишүүний халдашгүй байдал

15.1.Цэцийн гишүүний амь бие, орон байр, ажлын байр, тээвэр, холбооны хэрэгсэл, захидал харилцаа халдашгүй байна.

15.2.Албан үүргээ хэрэгжүүлэхэд нь шаардлагатай материал, техник, тээврийн хэрэгсэл, бие хамгаалах тусгай хэрэгслээр Цэцийн гишүүнийг хангана.

15.3.Энэ хуульд зааснаас бусад тохиолдолд Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх, дуусгавар болгох, эсхүл түүнийг эгүүлэн татахыг хориглоно.

15.4.Цэцийн гишүүнийг гэмт хэрэг үйлдэж байхад нь буюу хэргийн газарт гэмт үйлдлийнх нь нотлох баримттайгаар баривчилснаас бусад тохиолдолд Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэхгүйгээр түүнийг баривчлах, албадан саатуулах, цагдан хорих, эрүүгийн хариуцлагад татах, эсхүл Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага оногдуулах, орон байр, ажлын байр, биед нь үзлэг, нэгжлэг хийх, баримт бичиг, эд зүйлийг хураан авахыг хориглоно.

15.5.Цэцийн гишүүн, эсхүл түүний гэр бүлийн гишүүний амь нас, аюулгүй байдалд аюул занал учрах нөхцөл үүссэн бол цагдаагийн байгууллага таслан зогсооход чиглэсэн арга хэмжээг нэн даруй авна.

15.6.Цэцийн гишүүн бүрэн эрхийнхээ хугацаанд болон дараа нь аливаа албан дайчилгаанаас чөлөөлөгдөнө.

15.7.Гэмт хэрэг үйлдэж гэм буруутай нь хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэрээр нотлогдоогүй тохиолдолд Цэцийн гишүүнээр ажиллаж байсан хүний бүрэн эрх нь дуусгавар болсны дараа бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж байх үедээ илэрхийлсэн санал, гаргасан шийдвэрийнх нь төлөө аливаа хариуцлагад татахыг хориглоно.

16 дугаар зүйл.Цэцийн гишүүний эдийн засаг, нийгмийн баталгаа

16.1.Цэцийн гишүүний албан тушаалын цалингийн хэмжээ нь эдийн засгийн хувьд бусдаас хараат бус ажиллах, амьдрахад хүрэлцээтэй, баталгаатай байна.

16.2.Цэцийн гишүүний цалин хөлс нь албан тушаалын цалин болон албан ажлын онцгой нөхцөлийн, төрийн алба хаасан хугацааны, цолны, зэрэг дэвийн, докторын зэргийн нэмэгдлээс бүрдэнэ.

16.3.Цэцийн төсвийг батлахдаа гишүүний цалин хөлсний хэмжээг өмнөх жилийнхээс бууруулж болохгүй.

16.4.Цэцийн гишүүний бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон зардлыг Цэцийн төсвөөс санхүүжүүлнэ.

16.5.Энэ хуулийн 7.2.2-т заасан үндэслэлээр бүрэн эрхийн хугацаа дуусгавар болсон бол Цэцийн гишүүнд сүүлийн нэг жилийн албан тушаалын цалингийн дундаж хэмжээгээр тооцон 36 сарын цалинтай тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн тэтгэмжийг улсын төсвөөс олгоно.

16.6.Энэ хуулийн 7.2.2-т заасан үндэслэлээр бүрэн эрхийн хугацаа дуусгавар болсон бол гишүүнээр томилогдохын өмнөх ажилд нь эгүүлэн ажиллуулах үүргийг тухайн байгууллага, ажил олгогч хүлээх бөгөөд ийм боломжгүй тохиолдолд түүнээс багагүй цалин, хангамж бүхий ажлаар төр хангана. Тийм боломжгүй бол ажил эрхлэх хүртэлх гурван жилийн хугацаанд Цэцийн гишүүний албан тушаалын цалингийн хэмжээнээс бууруулахгүйгээр тэтгэмжийг сар бүр олгоно. Бага цалинтай ажил эрхэлж байгаа бол өндөр насны тэтгэвэрт гарах хүртэл цалингийн зөрүүг улсын төсвөөс сар бүр олгоно.

16.7.Цэцийн гишүүнээр ажиллаж байсан хүний өндөр насны тэтгэврийг Цэцийн гишүүний цалин хөлсний 60-аас доошгүй хувиар бодож тогтооно.

16.8.Цэцийн гишүүн албан үүргээ гүйцэтгэж яваад эрүүл мэнд нь хохирсон тохиолдолд төрийн алба хаах насны дээд хязгаарт хүртэл дараах баталгаагаар хангагдана:

16.8.1.хөдөлмөрийн чадвараа түр алдсан бол авч байсан цалин хөлсийг бүрэн хэмжээгээр олгох;

16.8.2.хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон тохиолдолд хууль тогтоомжид заасны дагуу тэтгэвэр, авч байсан цалин хөлсний зөрүүг олгох;

16.8.3.хиймэл эд, эрхтэн хийлгэх бол түүний зардал, түүнчлэн гишүүнд туслалцаа, үйлчилгээ үзүүлэх ажилтны хөлс олгох;

16.8.4.магадлан итгэмжлэл бүхий эмнэлгийн байгууллагын шийдвэрээр гадаадад эмчлүүлэх зайлшгүй шаардлага гарсан бол зардлынх нь 70-аас доошгүй хувийг төр хариуцах.

16.9.Цэцийн гишүүн албан үүргээ гүйцэтгэх үедээ амь насаа алдсан тохиолдолд 60 сарын, өвчний улмаас нас барсан бол 36 сарын албан тушаалын цалинтай нь тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн буцалтгүй тусламжийг ар гэрт нь олгоно.

Тайлбар: Цэцийн гишүүний бүрэн эрх нь дуусгавар болсон иргэний амь насанд урьд гүйцэтгэж байсан албан үүрэгтэй нь холбогдуулан хохирол учруулсан бол энэ хуулийн 16.9-т заасан буцалтгүй тусламжийг түүний ар гэрт мөн адил олгоно.

17 дугаар зүйл.Цэцийн бие даасан байдал

17.1.Цэцийн бүрэн эрхэд хэн ч халдаж үл болно.

17.2.Цэц аливаа байгууллага, албан тушаалтнаас бие даасан байж, үйл ажиллагаагаа тасралтгүй, хэвийн явуулах нөхцөлөөр хангагдана.

17.3.Цэцийн гишүүний хараат бус, Цэцийн бие даасан байдалд халдсан, дордуулсан эрх зүйн акт гаргахыг хориглоно.

17.4.Аливаа байгууллага, албан тушаалтан, иргэн Цэцийн үйл ажиллагаанд хөндлөнгөөс оролцох, нөлөөлөхийг хориглоно.

17.5.Цэц тогтоосон журмын дагуу үйлдсэн тамга, хэвлэмэл хуудастай байна.

17.6.Цэц өөрийн бэлгэдэлтэй, Цэцийн гишүүн өмсгөл, энгэрийн тэмдэгтэй байх бөгөөд тэдгээрийн загвар, хэрэглэх журмыг Дэгээр зохицуулна. Цэцийн бэлгэдэл, Цэцийн гишүүний өмсгөл, энгэрийн тэмдэг өөрчлөх асуудлыг Цэцийн нийт гишүүн санал нэгтгэйгээр шийдвэрлэнэ.

17.7.Цэцийн бэлгэдэл, оноосон нэртэй адил хэлбэр, агуулгатай бэлгэдэл, нэршлийг зөвшөөрөлгүй ашиглахыг хориглоно.

17.8.Цэц үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулах нөхцөлийг хангасан өөрийн байртай байна.

17.9.Цэцийн байрны аюулгүй байдлыг төрийн тусгай хамгаалалтын байгууллага хариуцна.

17.10.Цэц, түүний гишүүний болон хуралдаанд оролцогчийн аюулгүй байдлыг хангах, хуралдааны дэг сахиулах үүргийг төрийн тусгай хамгаалалтын байгууллага гүйцэтгэх бөгөөд холбогдох журмыг Цэцийн дарга, төрийн тусгай хамгаалалтын байгууллагын дарга хамтран батална.

18 дугаар зүйл.Цэцийн төсөв, санхүүгийн баталгаа

18.1.Цэц бие даасан төсөвтэй байх бөгөөд төсөв нь үйл ажиллагаагаа явуулахад хангалттай хүрэлцэхүйц байна.

18.2.Цэцийн төсөв, цалингийн сан, гишүүдийн цалин хөлсний хэмжээг Зөвлөгөөний санал болгосноор Улсын Их Хурал тогтоож, батална.

18.3.Цэцийн гишүүний туслах, судлаач, Ерөнхий бүртгэгч, бүртгэгч болон ажлын албаны бусад ажилтны цалингийн хэмжээг тогтоох итгэлцүүрийг Улсын Их Хурал батална.

18.4.Цэцийн үйл ажиллагааны төсвийг өмнөх жилийнхээс бууруулахыг хориглоно.

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ ЦЭЦИЙН ГИШҮҮНИЙ ХАРИУЦЛАГА

19 дүгээр зүйл.Цэцийн гишүүний баримтлах зарчим, хүлээх үүрэг, хориглох, хязгаарлах зүйл

19.1.Цэцийн гишүүн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ зарчимч байж, хүний эрхийг дээдлэх, шударга, хараат бус, бодитой, үндэслэлтэй хандах, тал үл харах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид байх зарчмыг чанд баримтална.

19.2.Цэцийн гишүүн Төрийн албаны тухай хууль,² Авлигын эсрэг хууль³ болон Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд⁴ заасан холбогдох үүрэг, хориглолт, хязгаарлалтыг дагаж мөрдөнө.

19.3.Цэцийн гишүүнд дараах зүйлийг хориглоно:

² Төрийн албаны тухай хууль "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 2018 оны 1 дугаарт нийтлэгдсэн.

³ Авлигын эсрэг хууль "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 2006 оны 35 дугаарт нийтлэгдсэн.

⁴ Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 2012 оны 08 дугаарт нийтлэгдсэн.

19.3.1.бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх явцад олж мэдсэн төрийн болон албаны нууц, байгууллагын нууц, хүний эмзэг мэдээллийг задруулах, албан үүрэгтэйгээ холбоогүй зорилгоор ашиглах;

19.3.2.Цэцээр хянан шийдвэрлэх асуудал болон Цэцийн хянаж байгаа маргааны талаар Цэцийн шийдвэр гараагүй байхад өөрийн санал, дүгнэлтийг нийтэд урьдчилан илэрхийлэх, зөвлөгөө өгөх;

19.3.3.өөрийн, эсхүл гэр бүлийн гишүүний эрх, ашиг сонирхол хөндөгдсөнөөс бусад тохиолдолд шүүхэд хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд оролцох, бусдыг төлөөлөх, хууль зүйн зөвлөгөө өгөх;

19.3.4.багшлах болон судалгааны ажил гүйцэтгэхээс бусад албан үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсрах;

19.3.5.улс төрийн, худалдааны, эсхүл хараат бус, тал үл харах байдалд нь харшлах бусад үйл ажиллагаа эрхлэх, оролцох.

20 дугаар зүйл.Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх

20.1.Цэцийн гишүүнд холбогдуулан үүсгэсэн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах явцад уул гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх шаардлагатай гэж үзвэл энэ тухай саналаа Улсын ерөнхий прокурор Цэцэд хүргүүлнэ.

20.2.Зөвлөгөөн энэ хуулийн 20.1-д заасан саналыг хүлээн авснаас хойш ажлын арван өдрийн дотор хуралдаж, Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх эсэхийг нууц санал хураалтаар шийдвэрлэнэ.

20.3.Бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх эсэхийг хэлэлцэж байгаа Цэцийн гишүүн Зөвлөгөөнд үг хэлэх эрхтэй бөгөөд санал хураалтад оролцохгүй. Зөвлөгөөнд Улсын ерөнхий прокурор саналаа үндэслэлийн хамт амаар танилцуулна.

20.4.Зөвлөгөөнд оролцсон гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүй нь энэ хуулийн 20.1-д заасан саналыг үндэслэлтэй гэж үзсэн бол Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлнэ.

20.5.Дараах тохиолдолд Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлсэн хугацааны албан тушаалын цалинг бүхэлд нь нөхөн олгоно:

20.5.1.Цэцийн гишүүнд холбогдуулан үүсгэсэн эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон;

20.5.2.Цэцийн гишүүнийг гэм буруугүйд тооцсон шүүхийн шийдвэр хуулийн хүчин төгөлдөр болсон.

20.6.Зөвлөгөөний шийдвэргүйгээр Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэхийг хориглоно.

20.7.Зөвлөгөөн Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх шаардлагагүй гэж үзсэн бол уул шийдвэр гарсан өдрөөс тухайн гишүүний бүрэн эрх дуусгавар болох хүртэл Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан мөрдөн байцаалтын

хугацаа зогсоно. Цэцийн гишүүний бүрэн эрх дуусгавар болсон өдрөөс уг хугацааг сэргээн шалгаж болно.

21 дүгээр зүйл.Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах

21.1.Цэцийн гишүүн өргөсөн тангаргаасаа няцсан нь түүнийг эгүүлэн татах үндэслэл /цаашид "Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл" гэх/ болно.

21.2.Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл бий болсон гэж Улсын Их Хурал үзвэл энэ тухай саналаа Цэцэд хүргүүлнэ.

21.3.Зөвлөгөөн энэ хуулийн 21.2-т заасан саналыг хүлээн авснаас хойш 30 хоногийн дотор хуралдаж, Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэхийг нууц санал хураалтаар шийдвэрлэнэ.

21.4.Эгүүлэн татах эсэхийг хэлэлцэж байгаа Цэцийн гишүүн Зөвлөгөөнд үг хэлэх эрхтэй бөгөөд санал хураалтад оролцохгүй. Зөвлөгөөнд Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгч Улсын Их Хурлын саналыг үндэслэлийн хамт амаар танилцуулна.

21.5.Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэлтэй тухай шийдвэрийг Зөвлөгөөнд оролцсон гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүйн саналаар гаргана.

21.6.Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэлтэй тухай шийдвэр гаргасан бол ажлын таван өдрийн дотор уг шийдвэрийг Улсын Их Хурал болон тухайн гишүүнийг анх илгээсэн байгууллага, албан тушаалтанд хүргүүлж нийтэд мэдээлнэ.

21.7.Анх илгээсэн байгууллага, албан тушаалтан Зөвлөгөөний шийдвэрийг хүлээн авсан өдрөөс хойш ажлын таван өдрийн дотор саналаа Улсын Их Хуралд хүргүүлнэ. Уг хугацаанд саналаа хүргүүлээгүй бол Улсын Их Хурал энэ хуулийн 21.8-д заасны дагуу шийдвэрлэхийг зөвшөөрсөнд тооцно.

21.8.Энэ хуулийн 21.6-д заасны дагуу Зөвлөгөөний шийдвэрийг Улсын Их Хурал чуулганы үеэр хүлээн авсан бол ажлын таван өдрийн дараа 14 хоногийн дотор, чуулганы чөлөө цагт хүлээн авсан бол ээлжит болон ээлжит бус чуулган эхэлсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор Зөвлөгөөний шийдвэр, анх илгээсэн байгууллага, албан тушаалтны саналыг үндэслэн Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татах эсэхийг шийдвэрлэнэ.

21.9.Зөвлөгөөний шийдвэргүйгээр Цэцийн гишүүнийг эгүүлэн татахыг хориглоно.

Тайлбар:Энэ зүйлд заасан "анх илгээсэн байгууллага, албан тушаалтан" гэдэгт энэ хуулийн 6 дугаар зүйлийн дагуу Цэцийн тухайн гишүүнийг санал болгосон эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтныг ойлгоно.

ТАВДУГААР БҮЛЭГ БУСАД ЗҮЙЛ

22 дугаар зүйл.Хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага

22.1.Энэ хуулийг зөрчсөн хүн, хуулийн этгээдэд Эрүүгийн хууль, эсхүл

Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

22.2.Энэ хуулийг зөрчсөн төрийн албан тушаалтны үйлдэл гэмт хэрэг, зөрчлийн шинжгүй бол Төрийн албаны тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

22.3.Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг, эсхүл бусад гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл, эс үйлдэхүй гарсан бол энэ талаар эрх бүхий байгууллагад мэдэгдэнэ.

23 дугаар зүйл.Дагаж мөрдөх журмын зохицуулалт

23.1.Энэ хууль батлагдсан өдрөөс өмнө томилогдсон Цэцийн гишүүнд энэ хуулийн 5.1, 5.2, 6.5-д заасан шаардлага хамаарахгүй.

24 дүгээр зүйл.Хууль хүчин төгөлдөр болох

24.1.Энэ хуулийг 2024 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг